

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

Bestuursstaf

Directie Communicatie

Locatie

Den Haag - Plein-
Kalvermarkt.
Kalvermarkt 32
's-Gravenhage

Postadres

Kalvermarkt 38
2511 CB 'S-GRAVENHAGE
MPC 58B

Contactpersoon

Kap mr. R.J. Stap
Woo-functionaris

www.defensie.nl

Onze referentie

BS2022013693

Bijlagen

15

*Bij beantwoording, datum,
onze referentie en onderwerp
vermelden.*

22 JUNI 2022

Datum

Betreft

Besluit op uw Woo-verzoek

Geachte

Bij brief van 11 augustus 2021 heeft u bij het ministerie van Economische Zaken en Klimaat een verzoek ingediend als bedoeld in artikel 4.1, eerste lid, van de Wet open overheid (Woo). In uw verzoek vraagt u om openbaarmaking van alle plannen die door de Nederlandse overheid zijn opgesteld over het Europees Herstelfonds (*Recovery and Resilience Facility*, of: RRF) en de totstandkoming daarvan over de periode van 1 maart 2020 tot de dagtekening van het verzoek. Uw verzoek is op grond van artikel 4.2, eerste lid, van de Woo aan de minister van Defensie doorgezonden voor zover het gaat om de voorstellen die door het ministerie van Defensie zijn voorbereid.

In uw verzoek verwijst u naar de Wet openbaarheid van bestuur (Wob). Omdat per 1 mei 2022 de Wet open overheid (Woo) als vervanger van de Wob in werking is getreden en de Woo niet voorziet in overgangsrecht, wordt uw verzoek behandeld met inachtneming van de bepalingen uit de Woo.

Procesverloop

Op 6 januari 2022 is de ontvangst van het doorgezonden Wob-verzoek per mail aan u bevestigd. Over de inhoud en de reikwijdte van uw verzoek hebt u nader contact gehad met de betrokken Woo-functionaris. Naar aanleiding daarvan heeft er op 11 mei jl. een overleg tussen u, de betrokken Woo-functionaris en de verantwoordelijke beleidsmedewerker plaatsgevonden over de rol van Defensie in de totstandkoming van het Nederlandse Herstel- en Veerkrachtplan (HVP). Zo is u uitgelegd dat er bij het ministerie van Defensie diverse voorstellen zijn voorbereid, die aan het ministerie van Economische Zaken en Klimaat zijn voorgelegd. Over deze voorstellen zijn diverse nota's en fiches geschreven. Op 27 november 2020 is de Tweede Kamer geïnformeerd dat het kabinet het definitieve besluit voor het HVP laat nemen door het nieuwe kabinet (Kamerstuk 21 501-20, nr. 1626). In het Coalitieakkoord van 15 december 2021 is vervolgens bepaald dat de middelen uit het Europees Herstelfonds gebruikt worden ter financiering van de plannen uit onder meer het coalitieakkoord. Hierdoor is aan de voorstellen van Defensie geen verder gevolg meer gegeven. De verantwoordelijke beleidsmedewerker heeft u tijdens het overleg ook toelichting gegeven op de betrokkenheid van derden bij de totstandkoming van de voorstellen, waaronder andere ministeries, maar ook het bedrijfsleven en belangengroepen.

Na afloop van het gesprek is afgesproken dat een besluit over de openbaarmaking van de nota's en fiches binnen drie weken tracht te worden genomen.

Inventarisatie documenten

Naar aanleiding van uw verzoek is een zoekslag gemaakt naar de voorstellen die door het ministerie van Defensie zijn opgesteld. In totaal zijn er 11 documenten met bijlagen gevonden, die betrekking hebben op uw verzoek. Deze documenten zijn opgenomen in de inventarislijst, die als bijlage bij dit besluit is gevoegd. In dit besluit verwijs ik naar de corresponderende nummers op de inventarislijst.

Bestuursstaf
Directie Communicatie

Datum 22 JUNI 2022

Onze referentie
BS2022013693

Besluit

Documenten 3.1, 3.2 en 8 maak ik volledig openbaar. Documenten 1, 2, 3, 3.3, 4, 5, 6, 9, 10 en 11 besluit ik deels openbaar te maken. Document 7 betreft het projectplan *Recovery and Resilience Plan* dat afkomstig is van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Dit document is reeds openbaar gemaakt bij het eerste deelbesluit van dit betreffende ministerie en is te vinden op: <https://wobcovid19.rijksoverheid.nl/publicaties/0335b3f498dbbd7c537ad23abe8c08dc/>.

Onder "Overwegingen" licht ik mijn besluit toe.

Overwegingen

Economische of financiële belangen van de overheid (artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder b, van de Woo)

In documenten 3, 3.3, 9, 10 en 11 zijn bedragen onleesbaar gemaakt waarin de voorziene financiële omvang van diverse projecten gedetailleerd in kaart zijn gebracht. Ook wordt in passages de financiële speelruimte genoemd die Defensie bij bepaalde voorstellen zou hebben, alsmede de kostenberekeningen van bepaalde projecten. Openbaarmaking van deze voorgenoemde financiële gegevens kan de onderhandelingspositie van het ministerie van Defensie in toekomstige aanbestedingen schaden. Om die reden maak ik de financiële gegevens onleesbaar op grond van artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder b, van de Woo. Ik ben dan ook van mening dat het financiële belang van de Staat prevaleert boven het belang van openbaarheid.

Eerbiediging van persoonlijke levenssfeer (artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder e, van de Woo)

In de documenten 1, 2, 3, 4, 5 en 6 staan persoonsgegevens van medewerkers, zoals namen, e-mailadressen, handtekeningen, telefoonnummers en andere gegevens die herleidbaar zijn tot deze personen. Deze persoonsgegevens maak ik op grond van artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder e, van de Woo onleesbaar. Het gaat om medewerkers die niet wegens hun functie in de openbaarheid treden. Daarnaast vormt openbaarmaking van deze persoonsgegevens een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer van de medewerkers. Tot slot geldt voor de persoonsgegevens van de medewerkers dat deze bij openbaarmaking niet bijdragen aan de inhoud van de documenten. Het belang van eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van betrokkenen weegt daarom in deze gevallen zwaarder dan het belang van openbaarheid.

Ik vertrouw erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,

De Minister van Defensie
voor deze
De Secretaris-Generaal,

Bestuursstaf
Directie Communicatie

Datum 22 JUNI 2022

Onze referentie
BS2022013693

mr. G.E.A. van Craaikamp

Belanghebbenden kunnen binnen zes weken na bekendmaking van dit besluit bezwaar indienen bij de Minister van Defensie. Het bezwaarschrift dient te worden gericht aan DienstCentrum Juridische Dienstverlening, Commissie advisering bezwaarschriften Defensie, Postbus 90004, 3509 AA Utrecht. Het bezwaarschrift moet zijn ondertekend, een dagtekening bevatten en van de naam en het adres van de indiener zijn voorzien. Uit het bezwaarschrift moet duidelijk blijken tegen welk besluit en op welke gronden bezwaar wordt gemaakt.

Inventarislijst

[illegible]

BS2020018725 / 22-9-2020

Ministerie van Defensie

1.

Aanbiedingsformulier

Bestuursraad

1. Datum	2. Nummer		
22 september 2020			
3. Aanbieden:	4. Onderdeel	5. Naam en telefoonnummer contactpersoon	
☐ Ter besluitvorming ☐ Ter oriëntatie ☐ Ter informatie ☐ Schriftelijke ronde	DGB/DSK	5.1.2.e	
6. Voorgestelde datum van behandeling	7. Afgestemd met:	8. Behandeld in ander beraad?	9. Medezeggenschap ☐ TER INFORMATIE (Informeert de CMC) ☐ VOOR APPRECIATIE (Vraagt de CMC om een appreciatie)
25 september 2020	HDfC en CDS	Nee	Niet van toepassing

10. Korte titel	11. Inhoud en doelstelling van het voorstel (gevraagde besluiten)
Startnotitie Recovery & Resilience Facility	Nederland komt in aanmerking voor ca. 5,5 mld. Euro uit de Recovery & Resilience Facility van de EU (het "coronafonds"). Het komend najaar moeten deze additionele middelen worden verdeeld over door departementen aangedragen voorstellen. Dat gebeurt aan de hand van diverse NL en Europese criteria. Defensie onderzoekt de mogelijkheden om binnen de gestelde kaders voorstellen te doen. Bijgevoegde startnotitie zet het proces uiteen om de Bestuursraad op 2 oktober a.s. mogelijk in te dienen voorstellen te kunnen voorleggen en schetst te dusver geïdentificeerde mogelijkheden.
12. Politieke aspecten	
✓ relatie met regeerakkoord ✓ relatie met beleidsagenda ✓ strategische topisico's	
13. Voorgestelde wijze van communicatie	14. Geschilpunten/bespreekpunten
Niet van toepassing	De Bestuursraad wordt gevraagd in te stemmen met de startnotitie. Aandachtspunt is de gewenste interdepartementale afstemming en samenwerking bij het indienen van voorstellen. Inschatting is dat dat voorwaardelijk zal zijn voor het verkrijgen van een bijdrage uit de RRF.

15. Personele en/of BV-consequenties	16. Financiële consequenties
Geen	Geen
17. Budgettaire dekking	
Niet van toepassing	

Ministerie van Defensie

GEDERUBRICEERD

2.

Aan Bestuursraad
Dtv/Iaa
Van DGB
Afgestemd met HDFC

nota

ter bespreking

EU Recovery and Resilience Facility

Bestuursstaf
DG-Beleid

Plein 4
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
www.defensie.nl

Dossierhouder
5.1.2.e
@mindef.nl

Datum
22 september 2020
Onze referentie
2020018725
Bijlagen
Startnotie

Inleiding

Op 21 juli jl. bereikte de Europese Raad overeenstemming over het herstelinstrument in reactie op de COVID-19-crisis (Next Generation EU). Het grootste onderdeel hiervan is de *Recovery and Resilience Facility* (RRF), waaruit lidstaten steun kunnen aanvragen voor hervormings- en investeringsplannen voor de periode 2021-2026. De implementatie van de RRF gaat spoedig van start. Departementen is gevraagd uiterlijk 7 oktober a.s. voorstellen in de dienen bij MINEZK.

Besluit/advies/kern

De Bestuursraad wordt gevraagd in te stemmen met het uitwerken van de in de bijgevoegde startnotitie genoemde voorstellen. In aanvulling daarop wordt nog naar aanvullende mogelijkheden gezocht die binnen de gestelde kaders passen. De uitgewerkte voorstellen worden voorgelegd aan de Bestuursraad op 2 oktober a.s. en na goedkeuring doorgeleid aan de bewindslieden.

Onderbouwing

De RRF biedt Defensie de mogelijkheid om bij te dragen aan het opvangen van de economische gevolgen van de coronacrisis en om eenmalig additionele middelen toe te voegen aan de defensiebegroting.

DE DIRECTEUR-GENERAAL BELEID

5.1.2.e

Startnotitie voor de Bestuursraad inzake bijdrage van Defensie aan NL implementatie van de Recovery & Resilience Facility (RRF)

Inleiding

Op 21 juli jl. bereikte de Europese Raad overeenstemming over het herstelinstrument in reactie op de COVID-19-crisis (Next Generation EU). Het grootste onderdeel hiervan is de *Recovery and Resilience Facility* (RRF), waaruit lidstaten steun kunnen aanvragen voor hervormings- en investeringsplannen voor de periode 2021-2026. De implementatie van de RRF gaat spoedig van start. Departementen is gevraagd uiterlijk 7 oktober a.s. voorstellen in te dienen bij EZK. Over de exacte uitwerking moeten nog definitieve afspraken worden gemaakt, in Brussel (met de EC) en in Den Haag (BWO en MR). Desalniettemin was het heel goed mogelijk om met de beschikbare informatie ("eisen aan een RRF", verstrekt door EZK), de uitkomsten van interdepartementaal overleg van 16 september (deelname door de HDFC) en Europese "landspecifieke aanbevelingen". Tegen deze achtergrond hebben DGB/DOBP en DGB/HDBV en Defensiestaf en DMO de afgelopen dagen in samenspraak met DGB/DSK en HDFC onderzocht op welke wijze Defensie zou kunnen bijdragen aan de implementatie van het RRF in Nederland. Deze notitie schetst de context, de eerste uitkomsten van deze verkenning en procesvoorstel om op 2 oktober a.s. uitgewerkte voorstellen te kunnen bespreken in de BR.

Toelichting

RRF algemeen

Vanaf 15 oktober 2020 kunnen lidstaten informeel een concept herstelplan (*Recovery and Resilience Plan*, RRP) indienen bij de Commissie. Vanaf 1 januari 2021, als de RRF formeel in werking treedt, en tót 30 april 2021 kunnen conceptplannen formeel worden ingediend. Lidstaten kunnen daarna in nog twee ronden een herstelplannen indienen (mits hun enveloppe nog niet op is): van 15 oktober 2021 tot 30 april 2022, en van 15 oktober 2022 tot 30 april 2023. De Commissie moet alle middelen uit de RRF voor eind 2023 hebben gecommiteerd aan lidstaten. Investerings- en hervormingen waartoe tussen 1 februari 2020 en 31 juli 2026 actie is ondernomen, komen in aanmerking. Een besluit tot investering of hervorming moet dus na 1 februari 2020 zijn genomen. Uitbetaling door de Commissie aan lidstaten vindt plaats in 2021 met 10% voorfinanciering en daarna tot 31 december 2026 na het behalen van doelen en mijlpalen zoals beschreven in het herstelplan. Lidstaten kiezen zelf de hervormingen en investeringen in hun herstelplannen. De voorwaarden in de RRF-verordening zijn daarbij leidend (zie bijlage 1). De Commissie beoordeelt nationale herstelplannen binnen twee maanden na indiening, waarna de Raad met gekwalificeerde meerderheid, en op basis van een voorstel van de Commissie, een uitvoeringshandeling aanneemt die het herstelplan vaststelt.

RRF en Nederland

Het moment van aanbieden van het NL herstelplan is nog onderwerp van overleg: voor de verkiezingen, na de verkiezingen of een combinatie. Lidstaten kunnen er namelijk voor kiezen om in nieuwe ronden in 2022 of 2023 een plan in te dienen, voor een deel of het geheel van hun enveloppe. Inhoudelijk (naast genoemde timing 2021 -2026) is er een belangrijk aanknopingspunt voor Defensie:

"Publieke investeringsprojecten vervroegen en private investeringen aanmoedigen om het economisch herstel te bevorderen. De investeringen toespitsen op de groene en digitale transitie, met name op de ontwikkeling van digitale vaardigheden, duurzame infrastructuur, het schoon en efficiënt opwekken en gebruiken van energie, en missiegedreven onderzoek en innovatie."
(Landspecifieke aanbeveling voor Nederland, zie bijlage).

Het is in de eerste plaats aan de Commissie om de herstelplannen te beoordelen op basis van het beoordelingskader in de RRF-verordening. De Commissie moet daarbij bepalen of de voorgenoemde

hervormingen voldoende zijn. Conform de Nederlandse inzet in EU-verband zullen EZK, FIN en BZ de voorstellen van de departementen in elk geval toetsen op de mate waarin zij bijdragen aan structurele hervormingen die de weerbaarheid en het groeipotentieel van de economie vergroten, alsmede de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. De uitvoeringshandeling waarmee plannen worden goedgekeurd wordt met gekwalificeerde

Voor Nederland is volgens de raming van de Commissie € 5,6 mld aan subsidies uit de RRF beschikbaar (prijzen 2018). 70% hiervan (circa 4 miljard) ligt vast en wordt in 2021-2022 gecommitteerd door de Commissie. Voor het resterende deel voor 2023 wordt het precieze bedrag medio 2022 vastgesteld, o.m. op basis van de geleden economische schade door corona. Nederland kan in aanvulling van dit bedrag ook middelen lenen van de Unie, als aanvullende financiering van het herstelplan. Omdat Nederland zelf goedkoper leent dan de Unie, ligt dit niet voor de hand. De investeringen in het herstelplan dienen te voldoen aan een aantal criteria (zie bijlage). Een daarvan is dat investeringen dienen bij te dragen aan de groene en digitale transitie. Volgens de laatste versie van de RRF-verordening moet een lidstaat minimaal 37% van zijn RRF-middelen aan klimaatdoelen uitgeven. Daarnaast moet het plan onder meer effectief bijdragen aan het mitigeren van de economische en sociale impact van de crisis en het versterken van het groeipotentieel, werkgelegenheid en economische en sociale weerbaarheid van een lidstaat.

Proces

- Departementen worden na het vaststellen van de reikwijdte van de nationale besteding van RRF-middelen uitgenodigd om uiterlijk 7 oktober a.s. voorstellen in te dienen die voldoen aan de relevante criteria.
- De ingediende maatregelen worden gerangschikt op basis van vooraf bepaalde selectie- en doelmatigheidscriteria. De lijst die hieruit volgt zal middels verschillende overleggen tot een pakket worden gebracht.
- Het vervolgproces is afhankelijk van de afbakening tot voorstellen waar reeds integrale besluitvorming over heeft plaatsgevonden of ook in aanmerking brengen van daarop aanvullende voorstellen.
- Mocht er voor gekozen worden om nieuwe additionele investeringen in aanmerking te brengen voor het RRF dan dient daarover integrale besluitvorming over plaats te vinden. Daarvoor bestaan twee opties: 1) integrale besluitvorming via het traject van de najaarsnota of 2) het traject CFEZIL/RFEZIL/MR route (met tevens een directeurenoverleg waar OCW, BZK, LNV, VWS, I&W, DEF, BZ, FIN, EZK, SZW, AZ aan deelnemen).
- Uiteindelijk zal gestreefd worden om in de MR van 27 november overeenstemming te bereiken over de contouren van het plan. In december zal EZK het plan schrijven wat na de Kerst vervolgens naar de Tweede Kamer zou moeten worden gestuurd.
- Tussentijds zal regelmatig en intensief overleg plaatsvinden met de Europese Commissie, om het conceptplan te toetsen. Dat moet duidelijk maken wat de omvang en reikwijdte van het plan wordt, en of het noodzakelijk is na de formatie een nieuw plan op te stellen.

Voorstellen uit te werken bijdragen van Defensie aan de RRF

Concrete, kansrijke voorstellen van Defensie

De inventarisatie heeft, met gebruikmaking van de over de RRF beschikbare informatie, tot dusver drie concrete, kansrijke mogelijkheden opgeleverd. De voorstellen passen binnen de RRF-criteria, zijn vergaand uitgewerkt, uitvoerbaar binnen gestelde termijn (vanaf 2021) en al geruime tijd onderwerp van interdepartementaal overleg. Het gaat om:

1. Investeringsagenda bouw en leefomgeving

In het voorjaar is een interdepartementaal werkverband gestart (BZK, IenW, EZK, LNV en DEF) om te onderzoeken welke investeringen op het gebied van bouw en leefomgeving naar voren

kunnen worden gehaald om de economie aan te jagen. Defensie was hierin goed vertegenwoordigd en trekker van pakket 1 'Toekomstbestendige vastgoed en infrastructuur'. In de Augustusbesluitvorming is besloten tot het honoreren van de uitvoering van kasschuiven. Echter, dit was voor Defensie niet relevant, aangezien wij al binnen onze eigen begroting projecten hebben kunnen versnellen (zoals Programma Legering en SVP/Revitalisering Bernhardkazerne). Voor het additioneel budget kan de (gezamenlijke) focus nu worden verlegd naar de RRF. Criteria, zoals bijdragen aan verduurzaming en realisatie op (zeer) korte termijn, komen grotendeels overeen met die van het RRF. Bijlage 3 schetst mogelijkheden in dezen, alsmede de geraamde kosten.

2. Hulpvaartuigen CZSK met emissieloze voortstuwing

Defensie beschikt binnen het Commando Zeestrijdkrachten (CZSK) over tien vaartuigen die diverse ondersteunende taken verrichten. Deze hulpvaartuigen zijn tussen 1987 en 2006 in dienst gekomen. Tussen 2024 en 2034 bereiken de hulpvaartuigen gefaseerd het einde van hun levensduur. Aangezien de functionaliteiten van deze hulpvaartuigen ook in de toekomst van belang blijven, wil Defensie deze vaartuigen tijdig vervangen. (Vervanging hulpvaartuigen CZSK' (A-brief) d.d. 07-05-2020 (Kamerstuk 27 830, nr. 305).

De hulpvaartuigen leveren met hun specifieke taken een bijdrage aan het 'veilig blijven' van ons Koninkrijk en aan het 'veilig verbinden' van de aan- en afvoerlijnen van Nederland. De business case om deze vaartuigen emissieloos te maken bleek in de A-fase nog niet sluitend; de extra benodigde investering en delta exploitatie werd destijds ingeschat op ca. 5.1.2.b. De afgelopen maanden is in overleg met de maritieme sector een plan ontwikkeld om deze vaartuigen via een beroep op het groeifonds alsnog emissieloos te gaan bouwen. Dit voorstel is afgewezen, met de suggestie om dit met een harde (toegezegde) bijdrage van de private partners in het geschetste "ecosysteem", opnieuw in te dienen. Dit plan is ook onderdeel van een breder herstelplan voor de maritieme sector (bijgevoegd) dat het afgelopen voorjaar door de sector is geagendeerd en nu opnieuw is gelanceerd in de context van de RRF. De financiële omvang van dit (veel) bredere plan bedraagt 250 M€.

De ontwikkeling en bouw van emissieloze hulpvaartuigen sluit goed aan bij de eisen en aanbeveling van het RRF, zowel qua vergroening en als perspectief op herstel voor een zwaar getroffen sector. Ook hier is er sprake van een interdepartementale agenda: het plan omvat eveneens negen vaartuigen van de Rijnsrederij en vervanging cq. retro-fits van ca. 11 civiele vaartuigen. 5.1.2.b

3. Voorstel voor extra investeringen in lasersatcom-technologie

Het ministerie van EZK heeft Defensie benaderd met de vraag een gezamenlijk voorstel in te dienen voor de ontwikkeling van op lasertechnologie gebaseerde communicatie. Defensie is al langer geïnteresseerd in het militair toepasbaar maken van deze unieke technologie die wordt ontwikkeld bij TNO Defensie en Airbus Nederland. Het voorstel is als afzonderlijke bijlage gevoegd.

Aanvullende inventarisatie

De komende week zal DGB/DOBP een aanvullende inventarisatie uitvoeren en bezien of er binnen de gestelde RRF-kaders nog aanvullende bijdragen van Defensie mogelijk zijn.

Way ahead

Op 2 oktober zal de BR moeten vaststellen of Defensie voorstellen voor de RRF kan indienen. Daarbij gaat het om:

- De zekerheid dat er inderdaad additionele voorstellen kunnen worden ingediend (politieke besluit is nog niet genomen).
- Grondige toetsing van de in te dienen voorstellen op de eventuele risico's voor de defensiebegroting (overschrijdingen komen voor rekening van Defensie).
- De zekerheid dat we uitsluitend kansrijke voorstellen indienen (cf. RRF-criteria en voorkeur voor interdepartementale verankering).

Beslispunten BR:

- Instemmen met de uitwerking van genoemde drie genoemde voorstellen en zoekslag bij DO'en.
- Bespreken voorstellen in BR, uitgaande van uitgangspunten way ahead, op 2 oktober a.s.
- Instemmen met overleg betrokken departementen om de drie genoemde voorstellen interdepartementaal te verankeren.

Deze notie is opgesteld in overleg tussen DGB en HDfC. (Steller: 5.1.2.e (DGB/DSK) , met bijdragen van DGB/DOBP en DSK/HDBV, HDfC, en CDS)

Bijlage 1 Eisen aan een Recovery and Resilience Plan (RRP)

- Het plan dat Nederland indient bij de Europese Commissie moet voldoen aan voorwaarden waar momenteel over onderhandeld wordt. Beoordelingscriteria voor de herstelplannen zijn:
 - a) Plan moet effectief bijdragen aan uitdagingen geïdentificeerd in de landspecifieke aanbevelingen of in andere documenten die officieel door de Raad zijn aangenomen in het Europees Semester;
 - b) Plan moet maatregelen bevatten die effectief bijdragen aan de groene transitie of uitdagingen die zijn ontstaan door deze transitie.
 - c) Plan moet maatregelen bevatten die effectief bijdragen aan de digitale transitie of aan uitdagingen die zijn ontstaan door deze transitie;
 - d) Plan moet een blijvende impact hebben op de lidstaat (ofwel beleid, ofwel instituties);
 - e) Plan moet effectief bijdragen aan het versterken van het groeipotentieel, werkgelegenheid en economische en sociale weerbaarheid van een lidstaat, het mitigeren van de economische en sociale impact van de crisis en bijdragen aan economische, sociale en territoriale cohesie. Ook moet het plan voldoen aan het do-no-harm-principle voor klimaat en milieu;
 - f) De geschatte kosten van het plan zijn redelijk, plausibel en proportioneel om de verwachte impact op de economie en werkgelegenheid te adresseren;
 - g) Plan bevat maatregelen voor de implementatie van hervormingen en publieke investeringsprojecten als coherente acties;
 - h) Het voorstel van de lidstaat moet een effectieve implementatie van het plan verzekeren, inclusief een haalbaar tijdspad, mijlpalen en doelen en de gerelateerde indicatoren.
- Lidstaten worden beoordeeld op deze criteria op een schaal van A (hoogste score) tot C (laagste score). In de laatste conceptverordening is vastgelegd dat lidstaten een A-score moeten hebben op criteria a, b, c en e. Voor de rest van de criteria moet een meerderheid van A's over B's gescoord worden zonder C's.

Bijlage 2. Landspecifieke aanbevelingen voor Nederland in 2020 en 2019

CSR's 2020

1. Alle nodige maatregelen nemen om de pandemie doeltreffend aan te pakken, de economie te stimuleren en het daaropvolgende herstel te ondersteunen. Als de economische omstandigheden dit toelaten, begrotingsbeleid voeren dat gericht is op het tot stand brengen van prudente begrotingssituaties op middellange termijn en het waarborgen van de houdbaarheid van de schuld, daarbij de investeringen verhogend. De veerkracht van het gezondheidszorgstelsel versterken, onder meer door de bestaande tekorten aan gezondheidswerkers aan te pakken en de uitrol van relevante elektronische gezondheidsinstrumenten te versnellen.
2. De effecten op de werkgelegenheid en de sociale effecten van de crisis beperken en adequate sociale bescherming van zelfstandigen stimuleren.
3. *Publieke investeringsprojecten vervroegen en private investeringen aanmoedigen om het economisch herstel te bevorderen. De investeringen toespitsen op de groene en digitale transitie, met name op de ontwikkeling van digitale vaardigheden, duurzame infrastructuur, het schoon en efficiënt opwekken en gebruiken van energie, en missiegedreven onderzoek en innovatie.*
4. Stappen ondernemen voor een volledige aanpak van de kenmerken van het belastingstelsel die agressieve fiscale planning mogelijk kunnen maken voor uitgaande betalingen in het bijzonder, met name door de vastgestelde maatregelen ten uitvoer te leggen en de doeltreffendheid ervan te waarborgen. Zorgen voor effectief toezicht op en handhaving van het kader voor de bestrijding van witwaspraktijken.

CSR's 2019

1. De bevoordeling van schulden door huishoudens en de verstoringen op de woningmarkt terugdringen, onder meer door de ontwikkeling van de particuliere huursector te bevorderen. Ervoor zorgen dat de tweede pijler van het pensioenstelsel transparanter, intergenerationeel billijker en schokbestendiger wordt. Beleid uitvoeren om het beschikbare inkomen van huishoudens te verhogen, onder meer door de voorwaarden ter ondersteuning van loongroei te versterken, met inachtneming van de rol van de sociale partners. Kenmerken van het belastingstelsel aanpakken die agressieve fiscale planning, vooral door middel van uitgaande betalingen, in de hand kunnen werken, met name door uitvoering van de aangekondigde maatregelen.
2. De prikkels voor zelfstandigen zonder personeel verminderen en adequate sociale bescherming voor zelfstandigen bevorderen, en schijnzelfstandigheid aanpakken. Levenslang leren versterken en vaardigheden verbeteren, met name voor mensen aan de rand van de arbeidsmarkt en inactieven.
3. Met inachtneming van de begrotingsdoelstelling op middellange termijn, het begrotings- en structuurbeleid gebruiken om een opwaartse trend van de investeringen te steunen. *Het investeringsgerelateerde economisch beleid focussen op onderzoek en ontwikkeling, met name in de particuliere sector, op hernieuwbare energie, energie-efficiëntie en strategieën ter vermindering van broeikasgasemissies, en op het aanpakken van knelpunten in het vervoer.*

Bijlage 3 Investeringsagenda bouw en leefomgeving

Kern

In de vastgoedportefeuille van Defensie is relatief veel rendement te behalen als extra wordt geïnvesteerd in verduurzaming. Ook kan Defensie gezien de spreiding van locaties over Nederland een belangrijke bijdrage leveren in het evenredig verdelen van additionele investeringen.

Een overzicht van maatregelen en financiële omvang (in M€):

Maatregel	Pakket	2021	2022	2023	TOTAAL	Uitbreidbaar ¹
1 ^e fase revitalisering Havelte	5.1.2.b					
Brigade hoofdkwartieren ²						
Kleinschalige verduurzaming						
Legering Defensiebreed (fase 2)						
(Uitbreiding) sloop en sanering oude gebouwen						
Zonnepanelen op Rijksdaken (ism BZK)						
Zonneparken op Rijksgroonden (DEF)						
Laadinfra (ism BZK)						
Instandhouding ³						
Stikstofarm bouwen (ism IenW/BZK) ⁴						

Toelichting

¹ Focus van de Investeringsagenda betrof 2021-2023, maar veel projecten en programma's kunnen eenvoudig uitgebreid worden in de periode 2023-2026.

² Onderdeel crisisstructuur Nederland

³ Waarvan circa 30% als verduurzaming kan worden aangemerkt.

⁴ Hiervoor loopt een separaat overleg onder leiding van LNV, interdepartementaal zal een besluit genomen moeten worden of dit ook in aanmerking komt voor het RRF.

Revitalisering/Verduurzaming kazernes

- a. Als onderdeel van het Strategisch Vastgoedplan worden verouderde locaties grootschalig gerenoveerd, waarbij kleine oude gebouwen worden vervangen door grote, compacte en duurzame nieuwbouw.
- b. Grootschalige sloop-nieuwbouw van verouderd vastgoed stimuleert de bouwmarkt en draagt tevens bij aan verlaging exploitatielasten voor onderhoud en energie. Investerings renderen op de langere termijn en dragen tevens in belangrijke mate bij aan verduurzaming van de portefeuille en doelen van het Klimaatakkoord.
- c. Locaties: Amersfoort, Havelte, Den Helder, Soesterberg, Woensdrecht en Arnhem (nog aan te passen naar periode 2021-2026)
- d. DLP-Budget Amersfoort: 5.1.2.b euro (nog aan te vullen met andere locaties indien investeringen binnen deze periode kunnen vallen)
 - i. Investerings 2021: 5.1.2.b euro
 - ii. Investerings 2022: 5.1.2.b euro

Legering Defensiebreed

- a. Werkzaamheden stimuleren de bouwmarkt. Waar het renovatie of nieuwbouw betreft, dragen de investeringen bij aan verduurzaming en renderen de investeringen op langere termijn
- b. Maatregel draagt bij aan verbeterde en veilige leefomgeving, van (groot) belang ihkv goed werkgeverschap. Tevens directe bijdrage aan terugdringen energieverbruik/Klimaatakkoord.
- c. DLP-Budget programma: 5.1.2.b euro
 - i. Investerings 2021: 5.1.2.b euro
 - ii. Investerings 2022: 5.1.2.b euro

Verglazing Defensielocaties

- a. Het reduceren van CO2 en stikstof vraagt om innovatieve oplossingen zoals digitaal (samen)werken, digitale mobiliteit en SMART-buildings. Dat betekent investeren in de ICT infrastructuur en dat we de bouwsector inzetten voor het verglazen van de netwerken.
- b. Met verglazing van locaties wordt de bouw/installatie-sector gestimuleerd. De maatregel is tevens randvoorwaardelijk om de noodzakelijke energietransitie te kunnen faciliteren.
- c. Raming: 5.1.2.b euro
 - i. Investerings 2021: 5.1.2.b euro
 - ii. Investerings 2022: 5.1.2.b euro per jaar

Oplegnota

☒ Ter besluitvorming ☐ Ter Info

Betreft	Nota
Onderwerp	Voorstellen Defensie voor het EU Recovery & Resilience Plan
Verzending door	Nvt
Deadline	8-1-2021
Bewindspersoon/SG/PSG	☒ MINDEF ☒ STASDEF ☐ SG ☐ PSG
Medeondertekening	☐ Medeondertekening ☐ Mede namens ☒ n.v.t.
Door tussenkomst van	Bestuursraad
In afschrift aan	Nvt.
Afgestemd met	HDFC, CDS

1. Aanleiding

Nederland ontvangt ca. 5,6 mld. Euro uit de EU *Recovery & Resilience Facility* (RRF). Departementen kunnen tot 8 januari a.s. voorstellen doen voor het NL *Recovery & Resilience Plan* (RRP). Besluitvorming over de verdeling van de middelen worden genomen bij de uitwerking van het regeerakkoord, dus na de verkiezingen.

2. Gevraagd besluit

Instemmen met de bijgevoegde voorstellen en doorgeleiding naar de bewindslieden.

3. Advies

Op grond van de gestelde criteria zijn twee voorstellen geselecteerd. Het gaat om 1) de verduurzaming van defensievastgoed en 2) het voorzien van nog te bouwen maritieme hulpvaartuigen van emissieloze voortstuwing. Bij opname van de voorstellen in de lijst met additionele investeringen voor het RRP krijgt ons plan van aanpak energietransitie met gebruikmaking van externe middelen een stevige impuls.

4. Dilemma's

Er is geen sprake van dilemma's of verschillen van inzicht. Aan de hand van de gestelde criteria was selectie goed mogelijk, evenals het afwegen van de kansen ten opzichte van de risico's. Beide voorstellen zijn al onderdeel van onze plannen en voornemens. Daarbij hebben DGB en HDFC afgestemd met de CDS. De OPCO's is eerder in het traject gevraagd om voorstellen te doen.

DG Beleid

Onze referentie
BS2020025920

Dossierhouders

DGB/DSK
@mindef.nl

HDFC

@mindef.nl

Datum

15 december 2020

Versie

Bijlagen

1. Toelichting masterplan maritiem
2. Toelichting IBL
3. Projectplan RRP (EZK)
4. Afgevalen voorstellen

Paraaf

MinDef:

StasDef:

SG:

5. Politieke en bestuurlijke context

- Het is belangrijk dat Defensie zich blijft manifesteren bij de verdeling van extra middelen, van Nationaal Groeifonds tot RRF/RRP.
- De verdeling van de RRF/RRP-middelen wordt onderdeel van de kabinetsformatie. Bij de kabinetsformatie heeft Defensie met beide RRF-voorstellen een extra ijzer in het vuur.
- Bij selectie van beide voorstellen kan Defensie in de volgende Defensienota een krachtig politiek signaal afgeven: Defensie neemt de verduurzaming voortvarend ter hand.
- De maritieme sector en brancheorganisaties oefenen met het "masterplan emissieloze maritieme sector" druk uit op Defensie, EZK en I&W. De sector heeft het zwaar en voert begrijpelijkerwijs een stevige lobby.
- Beide voorstellen zijn interdepartementaal ingebed: vastgoed met BZK en maritieme hulpvaartuigen met I&W en EZK (als onderdeel van masterplan emissieloze maritieme sector). Dat vergroot kans op toekenning middelen.

6. Financiën

Bij selectie van de voorstellen worden er Europese middelen toegevoegd aan de defensiebegroting. Het gaat om voorstellen die aansluiten bij langer lopende plannen en voornemens. Dat maakt het mogelijk om goed onderbouwde voorstellen in te dienen en de risico's vooraf goed in te schatten. Deze hebben betrekking op het opvangen van eventuele kostenoverschrijdingen en op vertragingen.

7. Communicatie

Daarvan zal pas sprake zijn na de totstandkoming van het regeerakkoord en van het volgende kabinet. Dan weten we of er RRP-middelen op de defensiebegroting komen.

8. Toelichting

- Bij selectie van de voorstellen van Defensie worden externe middelen verkregen ter uitvoering van de voorstellen.
- De voorstellen sluiten aan bij/berusten op bestaande plannen.
- De voorstellen passen binnen de door EZK/FIN gestelde kaders; op hoofdlijnen: minimaal 30 mln.; uit te voeren tussen 2021 en 2026; voorstellen dragen bij aan economisch herstel en vergroening.
- De voorstellen passen binnen de kaders van het Defensie Lifecycle Plan (geen verdringing).
- Bij vertraging (d.w.z. oplevering na de met de Europese Commissie overeengekomen termijn) kunnen resterende kosten bij Defensie worden neergelegd. Het gaat hier om een beperkt en aanvaardbaar risico dat niet opweegt tegen de voordelen (financieel en beleidsmatig).
- Mogelijk haakt Defensie nog aan bij voorstel Programma Veiligheid en Grenzen van JenV (via KMar). Contact daarover is gaande.

9. Bijlagen

Als bijlagen zijn gevoegd: een toelichting (beknopte beschrijving van de voorstellen, met appreciatie; de procesbeschrijving van EZK (projectplan RRP) en een korte uiteenzetting over afgefallen projectvoorstellen.

Deze nota is afgestemd met de CDS en de HDFC.

DE DIRECTEUR-GENERAAL BELEID

5.1.2.e

Launching customership Masterplan voor een emissieloze maritieme sector

Appreciatie en toelichting

Appreciatie

1. Defensie is met de Rijksrederij (I&W) als launching customer (samen met de Rijksrederij) een cruciale rol toebedeeld in het masterplan voor een emissieloze maritieme sector. Dat is geen verrassing. Defensie (CZSK en DMO) onderzoeken al geruime tijd de mogelijkheden om de maritieme hulpvaartuigen van emissieloze voortstuwing te voorzien. Daar is in een eerder stadium vanaf gezien vanwege de voorziene meerkosten. Met gebruikmaking van externe middelen kan deze stap alsnog worden gezet, met een tweeledig effect. De voor Defensie belangrijke maritieme sector die in zwaar weer verkeert, krijgt een stevige impuls en Defensie kan snel en overtuigend een begin maken met haar plan van aanpak energietransitie. Het gaat om een reductie met 12% reductie van de uitstoot van de varende eenheden van CZSK.
2. Defensie kan met de extra financiering die het masterplan hiervoor vraagt (45 mln. euro), op 8 tot 10 hulpvaartuigen emissieloze technologie realiseren. De benodigde activiteiten passen in de projectplanning van het project hulpvaartuigen zoals vastgelegd in de A-brief en zijn in lijn met de ambities van de Green Deal Zeevaart, Binnenvaart en Havens en de Defensie Energie en Omgevingsstrategie. Conform de A-brief onderzoekt Defensie nu of de optionele eis voor emissieloze voortstuwing haalbaar en betaalbaar is. De gevraagde exogene financiering is nodig om emissieloze voortstuwing betaalbaar te krijgen. Bij uitvoering van het masterplan zal dit onderdeel deel uitmaken van het project hulpvaartuigen. Dat betekent dat de projectorganisatie hulpvaartuigen de begroting aanlevert voor klimaat-neutrale technologie met een berekening van bespaarde emissie en CO₂-reductie in vergelijking met het schip op fossiele brandstoffen. Projectopdracht en -uitvoering berust bij de projectorganisatie Defensie na goedkeuring van de begroting door de programmacommissie.
3. Ondersteuning van het masterplan door Defensie, in concreto het onderdeel *launching customership* Defensie, staat of valt met de gevraagde externe financiering (45 mln. euro) en handhaving van de huidige planning van het project hulpvaartuigen (in context van het DLP). Deze voorwaarden worden verbonden aan indiening van het complete masterplan als voorstel voor het RRF door EZK en aan indiening van het defensieaandeel daarin (*launching customership*).
4. De risico's houden verband met het binnen de geraamde kosten toepassen van de benodigde technologie in de te bouwen hulpvaartuigen. De benodigde technologie wordt al beproefd in laboratoria van TNO, MARIN, de TU Delft en de NLDA en zal naar verwachting tijdig worden opgeleverd. Daar is wel de kanttekening op zijn plaats dat bij kostenoverschrijdingen en vertragingen de meerkosten voor rekening van Defensie komen.
5. Het onderdeel *launching customership* van het masterplan bouwt voort op het voorjaar 2020 ingediende pre-groefondsvoorstel Launching CustomerSHIP. Bij de uitwerking van het masterplan zijn (vanzelfsprekend) de RRF-criteria betrokken. Daarbij is ook de kritiek op het pre-groefonds voorstel verwerkt. ,

Masterplan voor een emissieloze maritieme sector; rol en inbreng van Defensie

1. Kern van dat plan is de gezamenlijke ontwikkeling van betrouwbare emissieloze technologie, die als eerste wordt ingezet in het kader van launching customership bij in totaal 30 schepen van Defensie, Rijksrederij en civiele reders en daarna beschikbaar komt voor verschillende schepen binnen de brede maritieme sector. De sector werkt gericht samen aan een emissieloze maritieme sector en zet deze transitie in met het realiseren van 30 emissieloze schepen en 5 retrofits in 2030. Samenwerkende partijen zijn van mening dat de sector zich op deze manier uit de crisis innoveert en tegelijkertijd bouwt aan een internationaal concurrerende en toekomstbestendige sector die wereldleider is in de ontwikkeling, bouw en inzet van betrouwbare duurzame en digitale schepen.

2. Twee Launching customership programma's van de Rijksrederij en Defensie (Koninklijke Marine) zorgen voor de eerste implementatie van de verschillende technologieën. Doordat Defensie een rijke ervaring heeft in het lanceren van nieuwe technologie met behulp van kennisinstituten en de industrie en door de timing van het project hulpvaartuigen, kan Defensie de benodigde technologie naar zee brengen, gevolgd door de Rijksrederij. Voortstuwing op methanol in verbrandingsmotoren is haalbaar voor de korte termijn in de zeegaande hulpvaartuigen en batterij elektrische voortstuwing met een range extender op basis van waterstof brandstofcellen voor de binnenvaart duikvaartuigen.

Nieuwbouwschepen Defensie (beschrijving in het masterplan)

Onderwerp:	Grootschalige toepassingen klimaat-neutrale technologie aan boord van nieuwbouwschepen Defensie
Doel:	Realisatie eerste grootschalige toepassingen klimaat-neutrale brandstoffen aan boord van nieuwbouwschepen Defensie
Eisen:	☐ Volledige vloot hulpvaartuigen op alternatieve brandstoffen met minimaal 70% CO2-reductie ☐ Start detailed engineering en bouw conform planning project hulpvaartuigen in 2023 / 2024. ☐ Brandstoffen leverbaar
Criteria:	☐ Kosteneffectiviteit CO2-reductie: investering in €/kton CO2-reductie resterende levensduur ☐ Mate van innovatie m.b.t. beoogde technologie, toepassing en systeemintegratie ☐ CO2-reductie over de gehele keten ☐ Duidelijke leerdoelen en planning voor verdere opschaling en kostenreductie ☐ Aanpak voor delen van bruikbare kennis en ervaring
Budget:	45 miljoen, en de subsidie per schip is in lijn met de geldende staatsteunkaders
Uitvoering:	☐ Project wordt uitgevoerd als onderdeel van project hulpvaartuigen. ☐ Project hulpvaartuigen levert begroting aan voor klimaat-neutrale technologie met een berekening van bespaarde emissie en CO2 reductie in vergelijking met schip op fossiele brandstoffen. ☐ Projectopdracht en -uitvoering wordt uitgevoerd door projectorganisatie Defensie na goedkeuring van de begroting door programmacommissie.

Dossierhouder: 5.1.2.e (DMO/DWS & B)

Defensie en de Investeringsagenda voor Bouw en Leefomgeving

Appreciatie en toelichting

Appreciatie

1. BZK, Defensie, EZK, LNV en I&WQ onderzoeken sinds het afgelopen voorjaar welke investeringen op het gebied van bouw en leefomgeving naar voren kunnen worden gehaald om de economie aan te jagen. Voor additioneel budget is de (gezamenlijke) focus daarna verlegd naar het ontwikkelen van voorstellen voor het RRP). De criteria komen namelijk grotendeels overeen.
2. Defensie is gebaat bij het indienen van (de vier genoemde maatregelen van) de investeringsagenda Bouw en Leefomgeving Als RRP-voorstel. Zo kunnen we het 'gat' tussen beschikbare en benodigde middelen voor vastgoed (tijdelijk) verkleinen en een eerste stap zetten in de benodigde verduurzaming van de vastgoedportefeuille. Verder geeft Defensie bij toekenning van de extra middelen concreet invulling aan haar Plan van Aanpak energietransitie. Daarmee wordt ook een belangrijk politiek signaal afgegeven.
3. De samenwerking van departementen in het kader van het RRP is mede ingegeven door het behalen van synergievoordelen en het versterken van elkaars maatregelen. Wat Defensie betreft gaat het om maatregelen ter verduurzaming van de bouw. Op basis van bestaand defensiebeleid, zoals het Strategisch Vastgoedplan en de Routekaart verduurzaming, zijn vier kansrijke maatregelen geselecteerd.
4. De maatregelen maken veelal onderdeel uit van een groter programma of behoefte, maar zijn voor indiening in het RRP gecomprimeerd tot maatregelen die realiseerbaar zijn in de periode 2021-2026 (immers eis RRP). De plannen zijn opgesteld in nauw overleg met het RVB dat immers zorg draagt voor de uitvoering. Bij de budgetramingen (en olopende kasverplichtingen) is rekening gehouden met de extra capaciteit die bij zowel Defensie als RVB noodzakelijk is. Voor de twee interdepartementale maatregelen geldt dat dit het vervolg betreft op reeds in gang gezette pilotprojecten.

Toelichting

1. Revitalisering/verduurzaming van kazernes (ruim M€ 1.200)

Het revitaliseringsplan bouwt voort op het Strategisch Vastgoedplan en wordt op dit moment uitgewerkt. Met het naar voren halen van publieke investeringen in grootschalige sloop-nieuwbouw van kazernes kan een grotere start in de realisatie van de plannen worden gemaakt, waarmee tevens de bouwmarkt/economie wordt gestimuleerd. Het vervangen van zeer oude en energie-onzuinige gebouwen door compacte en duurzame nieuwbouw is de meest efficiënte en effectieve manier om de vastgoedportefeuille te verduurzamen en daarmee de doelen uit het Klimaatakkoord te realiseren. Belangrijk aspect in de revitalisering vormt tevens de opwekking van duurzame energie, reductie van CO₂ uitstoot met circa 32% en ondergrondse infra digitalisering, maar ook noodzakelijk om energietransitie mogelijk te maken.

Het totale programma van het revitaliseren en verduurzamen van de portefeuille duurt circa 20 jaren. De ingediende maatregel betreft het in zes jaren revitaliseren en verduurzamen van een drietal kazernes die aangewezen zijn om in de eerste shift te worden gerevitaliseerd. Vooruitlopend op de grootschalige realisatie kunnen vanaf 2021 enkele reeds uitgewerkte projecten (deels onderdeel van de landelijke crisiscoördinatiestructuur) met dezelfde doelstellingen worden gerealiseerd.

2. Gebouwbonden verduurzaming en sloop (M€ 110)

Op locaties waar (nog) geen grootschalige revitalisering kan plaatsvinden, worden middels diverse kleinschalige aanpassingen gebouwen vernieuwd en daarmee ook verduurzaamd. Dit betreft bijvoorbeeld het vervangen cv ketels en klimaatinstallaties, aansluiting

warmtenet en kleine ingrepen, zoals dubbele beglazing, led verlichting etc.. Omdat de gebouwen van Defensie vaak nog een laag energielabel hebben, zijn hier (middels relatief kleine ingrepen) grote stappen te maken.

Door sloop wordt de vastgoedfootprint kleiner, is er meer ruimte voor groen en kunnen materialen mogelijk circulair worden hergebruikt. Sloop is 100% verduurzaming doordat we minder vastgoed hebben. Met deze maatregel wordt invulling gegeven aan de voorbeeldrol van de Rijksoverheid, zoals is afgesproken in het Klimaatakkoord. Omdat het veelal objecten betreft buiten de Randstad versterkt de uitvoering de regionale economie ook in krimpregio's.

3. Zonne-energie op Rijksdaken/-gronden (in samenwerking met RVB (en EZK)) (M€ 285)

Het plaatsen van zonnepanelen op daken van Rijksgebouwen en Rijksgronden geeft invulling aan de Klimaatdoelen en achterblijvende opwekking van duurzame energie in Nederland. Het onderdeel Zonnepanelen op Rijksdaken is begroot op M€ 250 en Zon op Rijksgronden op M€ 35. Er zijn reeds (met meerdere ministeries) enkele pilots gestart, maar er is nog geen dekking voor uitbreiding van het programma.

EZK werkt samen met Defensie, BZK/RVB en MinFin in het programma Zon op Daken en in het geval van Opwek Energie op Rijksvastgoed ook met IenW, Staatsbosbeheer en ProRail. Het RVB trekt de uitvoering van het programma (Rijksbreed contract) en verreken de kosten met de betrokken departementen.

4. Duurzame mobiliteit/laadpalen (in samenwerking met RVB en IenW) (M€ 250)

De regering heeft als doel gesteld dat het gehele Rijkswagenpark in 2028 emissieloos moet zijn. Dat vraagt om investering in laadinfrastructuur die het Rijksvastgoedbedrijf realiseert. Het RVB onderzoekt eerst wat een passende laadinfrastructuur is voor het Rijkswagenpark. Voor Defensie betreft dit een uitbreiding van de Beleidskaart Duurzame Mobiliteit op het gebied van laadinfra met een budget van ca. M€ 15.

Dossierhouder: 5.1.2.e (DGB/DOBP)

Afgevalen voorstellen voor het RRP

De afgelopen periode zijn drie eerder genoemde voorstellen onderzocht, maar inmiddels afgevalen:

1. GrIT

Vanuit FIN is GrIT opgebracht als mogelijk programma voor het RRP. Defensie heeft hierbij geen enkel voordeel. Het project is immers al gefinancierd. Nadelen zijn er wel: administratieve belasting en strak keurslijf omdat er sprake zal zijn van verantwoording aan de Europese Commissie. Defensie heeft dan ook bij herhaling bezwaar gemaakt tegen opname door FIN in de lijst met bestaande investeringen die FIN in aanmerking wil laten komen voor het RRP. Dit staat niet alleen op gespannen voet met de doelstelling van de EU RRF: additionele investeringen doen. Ook voor GrIT geldt dat het slechts deels voldoet aan de RRP-eisen. GrIT draagt niet bij aan de landspecifieke aanbevelingen, groene transitie, klimaat en sociaal of economische weerbaarheid. Daarbij geldt ook voor GrIT dat het gewenste interdepartementale karakter ontbreekt.

2. Voorstel voor extra investeringen in lasersatcom-technologie.

Het ministerie van EZK heeft Defensie in september benaderd met de vraag een gezamenlijk voorstel in te dienen voor de ontwikkeling van op lasertechnologie gebaseerde communicatie. Hieraan heeft EZK geen vervolg gegeven.

3. FOXTROT-TEN

Bij de eerste inventarisatie van projecten is het programma FOXTROT-TEN genoemd, vanwege de sterke digitaliseringscomponent. Van opname is uiteindelijk afgezien. Het is onvoldoende aannemelijk dat het programma FOXTROT-TEN de toetsing door EZK en FIN zou doorstaan. Daarbij zijn de groene transitie, klimaat, sociaal of economische weerbaarheid en werkgelegenheid belangrijke criteria. Deze elementen zijn in het programma FOXTROT-TEN nauwelijks aanwezig. Het programma FOXTROT kent daarnaast ook geen interdepartementaal karakter, zodat niet op ondersteuning voor dit voorstel vanuit andere departementen kan worden gerekend. Wel zal worden gezien of (onderdelen van) FOXTROT-TEN in de context van het Europees Defensiefonds zouden kunnen worden geplaatst.

Nog onderwerp van overleg:

1. Programma Grenzen en Veiligheid.

JenV is in 2018 gestart met het Programma Grenzen en Veiligheid (PGV). Belangrijkste doelstelling is de implementatie van verschillende EU- wetgevingsvoorstellen die ervoor moeten zorgen dat 1) de grenscontroles worden versterkt, 2) de veiligheid van burgers verbetert en 3) het grensproces voor reizigers soepel verloopt. De KMar is bij het programma betrokken als belangrijke, uitvoerende speler. De financiering van PGV is nog niet structureel geregeld. JenV heeft (in overleg met Douane en KMar) bij Voorjaarsnota

tevergeefs geclaimd en vervolgens uit eigen begroting 19M€ incidenteel geld beschikbaar gesteld om opgestarte activiteiten te laten doorgaan.

Er is navraag gedaan bij de KMar of er met JenV aan claim werd gewerkt. Dat bleek niet het geval. Desgevraagd heeft KMar navraag gedaan bij JenV en JenV werkt inderdaad aan voorstel PGV. Inmiddels actie genomen door HDfC bij de collega's van JenV. Inzet is om, mocht dat nog niet het geval zijn, ook voor KMar te claimen.

74. Launching Customership Defensie voor maritieme hulpvaartuigen
A. <u>Effect van de maatregel op de geïdentificeerde beleidsprioriteiten én landspecifieke aanbevelingen van de EU</u>
Het effect van het launching customership programma van Defensie is tweeledig: emissieloze technologie kan snel ingezet worden op schepen van de Koninklijke Marine, zodat deze schepen vanaf 2025 bijdragen aan de reductie van uitstoot van de maritieme sector; en de beschikbare capaciteit van de Nederlandse maritieme sector wordt ingezet om met de hulpvaartuigen nieuwe technologie te implementeren, die is ontwikkeld vanuit de vanuit EZK gefinancierde maritieme R&D regeling. Dit leidt tot een effectieve inzet van het Defensiebudget en 15% aanvullende RRP-financiering voor een behoud van de arbeidsmarkt van de Nederlandse maakindustrie en de ontwikkeling van de technologie, kennis en kunde om emissieloze schepen op een digitale en efficiënte manier te ontwerpen en bouwen. De producten die hierdoor ontwikkeld worden kunnen vervolgens breed toegepast worden bij de Rijksrederij en civiele retrofits en nieuwbouwprojecten. Uit voorbeelden van betrokkenheid bij de ontwikkeling van het JSF en launching customership van radartechnologie van de Koninklijke Marine is gebleken dat investering in ontwikkeling en eerste implementatie van technologie een grote multiplier voor omzet van de Nederlandse maakindustrie kan opleveren. Bij radartechnologie leidde launching customership tot een omzetfactor 6 tot 9. Het launching customership programma is een van de pijlers onder het masterplan van de Nederlandse maritieme sector. Dat plan zet in op behoud van de arbeidsmarkt voor de maritieme sector en de ontwikkeling van nieuwe technologie voor emissieloze schepen vanuit de sector. Tegelijkertijd zorgt het masterplan voor de ontwikkeling en toepassing van geavanceerde digitale technologie en kunstmatige intelligentie in de sector ter vergroting van de productiviteit van de sector en ter versteviging van de concurrentiepositie en de strategische autonomie ten opzichte van productie in Azië. <u>Het Launching customership programma van Defensie sluit primair aan op drie beleidsprioriteiten:</u> Klimaat en groene en digitale transitie. Met launching customership kan Defensie bijdragen aan de nationale en Europese klimaatdoelstellingen. Launching customership draagt ook bij aan reductie van stikstofdeposities en past dan ook onder het RRF-criterium om 37% aan klimaat te besteden. Economische weerbaarheid. Door versneld te investeren in R&D en de digitale ontwikkeling en bouw van emissieloze schepen ondersteunt Defensie het Nederlandse maritieme cluster in haar internationale concurrentiepositie, blijft de arbeidsmarkt van de maritieme sector behouden en vergroot de sector de productiviteit en winstgevendheid door aan te sluiten op de digitale transitie naar industrie 4.0. Investeren in emissieloze schepen voor Defensie verbetert de Nederlandse concurrentiepositie omdat emissieloze scheepvaart de te verwachten norm is. Zo'n 35–40 % van het vervoer binnen de EU gaat over water. Strategische relevantie. Met het launching customership programma draagt Defensie bij aan het borgen van onze wezenlijke belangen van nationale veiligheid, zoals beschreven in de Defensie Industrie Strategie¹. De Nederlandse maritieme sector zorgt voor transport van essentiële goederen, veiligheid vanuit zee, kustbescherming, voedselvoorziening en bouw en onderhoud van hernieuwbare offshore energie installaties. Met de inzet op hernieuwbare energie kan de strategische afhankelijkheid van Azië en het Midden Oosten worden verkleind, zowel voor de levering van fossiele brandstoffen als voor de productie van schepen.
<i>Aansluiting CSR: beschrijf waarom en bij welke de landspecifieke aanbeveling voor Nederland de maatregel aansluit (bijv. ontwikkeling particuliere huursector, levenslang leren versterken, vermindering verstoring woningmarkt).</i>
Het launching customership van Defensie sluit aan bij CSR met betrekking tot duurzame infrastructuur en missie gedreven onderzoek en innovatie.
<i>Hervorming: Is de investering te koppelen aan een hervorming? Zo ja, welke?</i> De investering in launching customership voor Defensie zorgt dat de maritieme sector kan hervormen naar: - een klimaatneutrale en emissieloze sector voor werkschepen, short sea shipping en binnenvaart; en - een gedigitaliseerde industrie met een hogere productiviteit, waardoor bouwen in Nederland voor Nederlandse reders economisch haalbaar wordt.

¹ Defensie Industrie Strategie (November 2018) – Ministerie van Defensie en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

B. Korte omschrijving van de beleidsoptie

Beleidstheorie - Beschrijf de maatregel. Welke activiteiten brengt de maatregel tot stand en tot welke directe gevolgen (outputs), verdere gevolgen (outcomes), en resultaat leidt het (impact). Zijn er openbare analyses beschikbaar die deze beleidstheorie ondersteunen (bijv. CPB-publicatie)?

Dit fiche betreft de financiering van de meerkosten van EUR 45 miljoen voor de verduurzaming van de gehele vloot van 10 hulpvaartuigen van de Koninklijke Marine, waarvan 5 vaartuigen en 1 of 2 installaties voor 2025 worden opgeleverd. De raming van deze meerkosten is op basis van studies van MARIN² en Green Maritime Methanol³. EZK en I&W dienen – gerelateerd aan het maritieme masterplan - hun eigen fiche in. Het masterplan, de maritieme R&D regeling van EZK en de twee deelfiches kunnen niet los van elkaar worden gezien. Ook LNV noemt in hun fiche het maritiem masterplan en maakt daarbij de verbinding met verduurzaming van de visserij. Daarmee wordt invulling gegeven aan de Green Deal Zeevaart, Binnenvaart en Havens die ondertekend is door de ministeries van IenW, EZK, Defensie en vele partijen.

Output

De maatregel launching customership van emissieloze hulpvaartuigen voorziet in de meerkosten van EUR 45 miljoen voor de verduurzaming van de gehele vloot hulpvaartuigen van de Koninklijke Marine en bestaat uit 10% tot 15% meerkosten van het project hulpvaartuigen dat een investering van defensie vereist van EUR 250 miljoen tot EUR 1000 miljoen. Daarnaast zorgt de financiering van EUR 45 miljoen van het RRF fonds van 2022 tot en met 2025 voor een versnelling van de bouw van de schepen, waardoor de industrie eerder haar overschot aan capaciteit kan invullen en eerder de resultaten van de vanuit EZK gefinancierde maritieme R&D regeling kan implementeren. De Koninklijke Marine heeft eind 2025 1 zeegaand hulpvaartuig operationeel, 1 zeegaand hulpvaartuig afgeleverd door de werf, 2 havenduikvaartuigen operationeel, 1 havenduikvaartuigen afgeleverd door de werf en 2 havenduikvaartuigen in aanbouw, waarvan de energie installatie is getest tijdens een Factory Acceptance Test. Het resultaat is daarmee dat 5 duurzame schepen zijn afgeleverd en 2 duurzame installaties zijn getest voor de afbouw van het schip.

Outcome

Direct gevolg van uitvoering van deze maatregel is dat met ieder opgeleverd emissieloos schip de uitstoot van schadelijke broeikasgassen wordt teruggebracht. Voor de Koninklijke Marine betekent de vervanging van alle 10 hulpvaartuigen met klimaat neutrale hulpvaartuigen een reductie van 10% van de totale uitstoot van de Koninklijke Marine. In 2025 is 5% van deze uitstoot reductie gerealiseerd. Vanaf 2025 tot en met 2035 zal de financiering van Defensie de reductie van de overige 5% geleidelijk realiseren. Zonder RRP financiering vindt geen uitstoot reductie plaats.

De reeds door de sector (GMM en JIP ZERO) en de vanuit EZK gefinancierde maritieme R&D regelingen stellen de maritieme sector in staat om de benodigde technologie te ontwikkelen tot TRL 8. Daarna zorgt de Koninklijke Marine met haar ervaring met nauwe samenwerking met de kennisinstututen en succesvolle gezamenlijk innovatie voor een grote reductie van het risico voor de aansluitende projecten van de Rijksrederij en de civiele vloot. Hiermee wordt een belangrijke eerste stap gezet in de benodigde systeemverandering in de maritieme sector. Gedurende de looptijd van besteding van de RRF-middelen worden er voor defensie 5 schepen verdeeld over 2 type schepen met twee technologieën, ontwikkeld en gebouwd en voor 2 schepen de installaties getest. Diverse wetenschappelijke publicaties⁴ en studies van de IMO, Loyds en DNV-GL en de European Waterborne Technology Platform voorspellen dat het komend decennium de maritieme sector de omslag gaat maken naar een mix van alternatieve brandstoffen. De launching customer schepen zorgen dat de Nederlandse maritieme sector haar scheepsonwerpen

² MARIN (April 2019), DMO Emissieloze Klein Boven Water – Successor HOV, report 31512-1-SHIPS.

MARIN (April 2020), DMO Emission free technology on Auxiliary Vessels, phase 2 – Diving Support Vessels, report 31512-2-SHIPS.

³ DAMEN (December 2020), Green Maritime Methanol, WP5, newbuild price analysis. GMM consortium partners (februari 2021), Green Maritiem Methanol, WP 5 – System design for short sea shipping, GMM 060.38323.

⁴ Taljegard (2014), Cost effective Choices of marine fuels in a carbon-constrained world: results from a global energy model, in Environmental Science & Technology 48, pp. 12986-993.

Svanberg (2018), Renewable methanol as a fuel for the shipping industry, in Renewable and sustainable energy reviews 94, pp. 1217-1228.

ontwikkeld en getest heeft voor deze omslag in de gehele internationale maritieme sector. De investering in deze technologie kan een omzet multiplier zijn voor de Nederlandse maakindustrie.

Impact

De maritieme sector is verbonden met andere delen van de industrie. De afname door schepen van groene methanol, groene waterstof en groene elektriciteit levert een belangrijke bijdrage aan de business case van productiefaciliteiten van deze brandstoffen, sluit aan bij de waterstofvisie en draagt bij aan een vernieuwd profiel van de zeehavens. De systeemverandering die wordt voorgesteld, zal ook de basis vormen voor de herijking van de maritieme strategie.

De uitgebreide analyse van de impact op de economie en op de uitstoot van de maritieme sector is opgenomen in het masterplan voor een emissieloze maritieme sector. In het kort zorgt het masterplan voor de ontwikkeling en eerste implementatie als early adopter van de technologie voor emissieloze scheepvaart in 30 schepen in 2030, waarvan de eerste 7 van Defensie. Deze 30 schepen zorgen voor voldoende afname voor de opschaling van de productie van groene maritieme brandstoffen, zodat de kostprijs van deze brandstoffen voldoende daalt voor de rest van de maritieme sector. De verwachting is dat na 2030 de meeste nieuwbouw schepen zullen kiezen voor emissieloze technologie, omdat de risico's dan laag zijn door de launching customer projecten en de brandstoffen betaalbaar. Doordat in de R&D regeling en in de implementatie op de 30 emissieloze schepen tevens geïnvesteerd is in de digitalisering van het ontwerp en de bouw van de schepen, is de sector goed gepositioneerd om met een efficiënte productie van emissieloze schepen haar marktaandeel te vergoten met een gelijkblijvende arbeidscapaciteit in deze krappe arbeidsmarkt.

Doelmatigheid – **A.** Hoe doelmatig is de wijze van de besteding (de verhouding tussen kosten en effecten)? Is hiervoor een empirische onderbouwing aanwezig? **B.** Hoe past inzet van het instrument in de instrumentmix? Zijn deze onderling consistent? **C.** Zijn er alternatieve instrumenten of maatregelen om het doel te bereiken? Waarom is hier niet voor gekozen?

De financiering van EUR 45 miljoen zorgt voor een investering van EUR 150 tot 500 miljoen in de periode van 2022 tot en met 2025 in de maritieme maakindustrie en zorgt voor scheepsontwerpen en ontwerp- en productieprocessen voor emissieloze schepen die vervolgens tot een veelvuldig grotere omzet kunnen leiden in de periode van 2025 tot en met 2030. Uitgaande van een multiplier van een factor 6 tot 9, zoals bij het launching customership van radartechnologie door de Koninklijke Marine, kan de omzet voor de maritieme sector oplopen tot EUR 2 tot 5 miljard.

Het instrument sluit aan bij eerdere kleinschalige regelingen in de maritieme sector die zorgen dat de technologie met onderzoek, ontwikkeling en kleinschalige pilots ontwikkeld is tot TRL 8. Launching customership van de Koninklijke Marine en het maritieme masterplan zorgen ervoor dat de sector voorbereid is op grootschalige toepassing van klimaat neutrale en emissieloze technologie en zorgen voor behoud van werkgelegenheid van 2022 tot en met 2025 en groei van de omzet van de sector vanaf 2025.

Doelgroep - Wat is de doelgroep van de maatregel (bedrijven, kennisinstellingen, consumenten, ouderen)? De doelgroepen van de maatregel zijn de Nederlandse kennisinstellingen, de Nederlandse maritieme maakindustrie en al haar toeleveranciers. De Nederlandse maakindustrie doet ten eerste ervaring op met het ontwerp en de bouw van emissieloze schepen en kan ten tweede in de periode van 2022 tot en met 2025 in relevante technologie hun werkgelegenheid behouden, terwijl het een maatschappelijk belangrijke tegenprestatie levert met het verlagen van de uitstoot van CO₂ en schadelijke uitlaatgassen van de Koninklijke Marine.

Looptijd - Wat is de looptijd van de maatregel?
2022-2026

Financiering en bestaand/nieuw - Welk bedrag is gemoeid met de maatregel? Is de maatregel al gedekt? Is het voorstel een *uitbreiding* van bestaand overheidsbeleid of is het een *volledig nieuw* beleidsinitiatief? Defensie heeft een totale exogene financiering van EUR 45 miljoen nodig om op 5 zeegaande schepen en 5 haven duikvaartuigen klimaat-neutrale of emissieloze technologie toe te passen. De huidige begroting van Defensie (EUR 250 tot 1000 miljoen) voldoet voor de bouw van schepen met conventionele technologie op fossiele brandstoffen. De reeds door de sector (GMM en JIP ZERO) en de vanuit EZK gefinancierde maritieme R&D regelingen zorgen ervoor dat de benodigde technologie is ontwikkeld en getest tot en met TRL 8. De gevraagde financiering van EUR 45 miljoen vanuit het RRF van 2022 tot en met 2025 voor de vergroening van 10 hulpvaartuigen en een versnelling van de bouw van de eerste 7 schepen, waardoor de

industrie eerder haar overschot aan capaciteit kan invullen en eerder de resultaten van de vanuit EZK gefinancierde maritieme R&D regeling kan implementeren. De maatregel is een noodzakelijk nieuw instrument voor het behalen van de bestaande ambitie van de Green Deal Zeevaart Binnenvaart en Havens en de Europese Green Deal om als overheid en land zo snel mogelijk klimaatneutraal te zijn. Als de maatregel niet uitgevoerd wordt zullen de betreffende schepen de komende 30 jaar niet klimaatneutraal zijn.
<i>Wat voor type instrument betreft het?</i> De subsidie voor defensie wordt ingezet voor de financiering van de toepassing van klimaatneutrale en emissieloze technologie binnen het door defensie gefinancierde project vervanging hulpvaartuigen. Deze financiering is gericht op de meerkosten van emissieloze technologie in het launching customership programma van Defensie en versnelling van de bouw van de eerste 7 schepen.
C. Overige criteria <i>Timing:</i> per wanneer is de maatregel uitvoerbaar en op welke termijn wordt een effect van de maatregel verwacht? De kennisinstellingen, ingenieursbureaus, werven en de rest van de maritieme maakindustrie staan klaar om vanaf nu aan de slag te gaan met de verdere ontwikkeling van de technologie. De komende jaren wordt de vlootvervanging verwacht van de Rijksrederij en van de hulpvaartuigen van de Koninklijke Marine. De technologie wordt ontwikkeld met de R&D financiering van 2021 tot en met 2024 en geïmplementeerd met de bouw van de eerste zeegaande hulpvaartuigen op methanol en de eerste binnenvaart duikvaartuigen op waterstof. De projecten van Defensie zorgen voor behoud van arbeidsmarkt voor de maritieme industrie en voor de ontwikkeling van dit personeel in nieuwe technologie. Het launching customership programma van Defensie kan beginnen met de engineering van klimaat neutrale voortstuwing voor de zeegaande hulpvaartuigen in 2022, en met emissieloze voortstuwing voor de binnenvaart duikvaartuigen in 2023. De bouw van het eerste zeegaande hulpvaartuig kan starten in 2023 en van het eerste havenduikvaartuig in 2024. De maatregel is dus snel uitvoerbaar en het effect (werk door ontwikkeling, bouw van schone schepen en reductie van uitstoot) gefaseerd: vanaf 2022 voor engineering, vanaf 2023 voor productie bij werven en reductie van uitstoot vanaf de indienststelling van het eerste hulpvaartuig in 2024. <i>Uitvoerbaarheid en uitvoering:</i> In de onderzoeksfase van het project hulpvaartuigen van de Koninklijke Marine is de haalbaarheid getoetst en de verdere uitwerking wordt al voorbereid door de projectgroep. Het project zorgt reeds uit middelen van Defensie voor het opstellen van de eisen in 2021 en begin 2022 en het voorbereiden van de besluitvorming in 2021. Zodra de middelen van RRF beschikbaar zijn kan het project van start met de opdracht om emissieloze technologie te implementeren. Defensie draagt de kosten van het ontwerp en de bouw van de schepen en de RRF financiering zorgt voor versnelling van de bouw van de eerste 7 schepen en de vergroening van alle 10 schepen. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het project ligt bij de Defensie Materieel Organisatie en voor de besluitvorming over eisen en budget bij Defensie. De tijdslijn is gewaarborgd door de ervaren organisatie van de Defensie Materieel Organisatie. De aanbesteding, het ontwerp en de bouw 7 schepen volgens grotendeels civiele normen in 4 jaar tijdens een periode waarin de industrie een capaciteitsoverschot heeft is een krappe maar haalbare tijdslijn. Het grootste risico is de timing van de besluitvorming over het project bij Defensie en de toekenning van RRF middelen, omdat de engineering vanaf midden 2021 moet starten. Deze besluitvorming moet uiterlijk begin 2022 plaatsvinden. <i>Additioneel aan EU:</i> In hoeverre is het voorstel additioneel ten aanzien van lopende Europese fondsen? RRF-middelen mogen niet ingezet worden voor nationale cofinanciering bij Europese regelingen, voldoet dit voorstel hieraan? Niet van toepassing.
D. Verwachte maatschappelijke impact <i>Impact</i> Investeren in schepen met een significant lagere uitstoot van schadelijke broeikasgassen verbetert de positionering van de Nederlandse vloot de komende jaren en mogelijk decennia, waarin klimaatneutraal en uiteindelijk emissieloos vervoeren van lading en personen binnen de EU verwacht wordt de norm te worden. Het launching customership kan daarom dienen als een omzet multiplier voor de maritieme maakindustrie.

Met het masterplan lopen we vooruit op het nieuwe verdienmodel waarin de kosten en opbrengsten van vergroening zijn verdisconteerd in maritieme en logistieke projecten⁵. De Europese Commissie heeft op 19 november haar 'offshore renewable strategy' bekend gemaakt en geeft daarmee ruim baan voor verdere investering in hernieuwbare energie. Ook hier speelt de Nederlandse sector als onderdeel van de Europese zeevaart een sterke rol met klimaatneutrale en emissieloze werkschepen.⁶
Cohesie - Leidt de maatregel tot een verbetering van sociale en regionale cohesie? De maritieme sector zorgt voor werkgelegenheid voor mensen met verschillende achtergronden en opleidingsniveaus. Het gaat om de maakindustrie (denk aan de vakarbeiders die nodig zijn om een schip te bouwen), om R&D en om de scheepvaart (denk aan de zeevarenden). Bij uitstek zien we in de maritieme sector regionale clusters: dit zie je in Nederland al bijvoorbeeld met het maritieme cluster dat zich van Rotterdam uitstrekt richting Werkendam en de samenwerking in het noorden van het land (Groningen/ Friesland). Juist omdat directe samenwerking relevant is, zijn er regionale clusters. Hiermee wordt ook de positie van het MKB versterkt.
Synergie - Is er synergie (kansen) met andere overheden en sectoren (bijv. grensoverschrijdende projecten)? De Nederlandse maritieme sector werkt samen met de Europese maritieme sector en de verschillende EU landen hebben elk een eigen focus in bouw en vloot. Het maritieme cluster is bij uitstek een internationaal cluster waar veel kansen liggen voor synergie met andere landen. Daarnaast hebben de R&D programma's een sterke relatie met de andere mobiliteit sectoren zoals de luchtvaart en automotive industrie. De R&D aan motoren zal deels plaatsvinden op de automotive campus in Eindhoven. Tevens zullen de schepen een belangrijke afname creëren van groene waterstof en e-brandstoffen, waarvan de productie wordt opgeschaald aan de hand van de waterstofvisie van het kabinet.
E. Monitoring en effectmeting De primaire doelstelling van het voorstel launching customership voor emissieloze hulpvaartuigen is de ontwikkeling en bouw van 5 emissieloze schepen en het testen van de emissieloze systemen van nog 2 schepen voor Defensie voor 2026. De projectorganisatie rapporteert over de voortgang van het project aan de hand van de hieronder genoemde mijlpalen. De indienststelling van de schepen bij de Koninklijke Marine zal leiden tot een significante reductie van uitstoot van CO2 en andere schadelijke uitlaatgassen zoals NOx. De reductie in CO2 uitstoot bedraagt 10% van de totale uitstoot van de Koninklijke Marine na vervanging van alle hulpvaartuigen in 2035. De Koninklijke Marine kan de reductie in uitstoot per jaar rapporteren vanaf de geplande ingebruikname van het eerste hulpvaartuig in 2024 en bedraagt 5% van de totale uitstoot van de Marine vanaf 2025. Defensie rapporteert reeds de jaarlijkse uitstoot van de schepen van de Koninklijke Marine. SMART – Zijn er kwalitatieve mijlpalen of kwantitatieve doelen (SMART) te koppelen aan deze investering? Zo ja, formuleer deze. Zo nee, geef aan waarom. Geef voorbeelden van concrete (tussentijdse) mijlpalen: Afronden eisenpakket zeegaande hulpvaartuigen: 01-03-2022 Plaatsen contract nieuwbouw eerste 2 zeegaande hulpvaartuigen: 01-09-2022 Afronden eisenpakket havenduikvaartuigen: 01-03-2023 Start bouw eerste zeegaande hulpvaartuig: 01-06-2023 FAT energie-installatie eerste zeegaande hulpvaartuig: 01-06-2023 Plaatsen contract nieuwbouw 5 havenduikvaartuigen: 01-09-2023 Oplevering eerste zeegaande hulpvaartuig: 1-3-2024

⁵ 'For every EUR 1 million of GDP the shipping industry creates, another EUR 1.8 million is created elsewhere in the EU economy': the economic value of the EU Shipping Industry, 2020" rapport ECSA op basis van data Oxford Economics.

⁶ "European shipowners play a constructive role in advancing the clean energy source in Europe and around the world. In 2018, more than 80% of global installed offshore wind capacity was located in Europe¹. European shipowners also control 37% of the world's offshore vessels by gross tonnage² and have developed an especially strong reputation for the construction and maintenance of offshore wind parks and related infrastructure... Up to 18 different types of vessels are involved during the full project life-cycle; used for surveying sites, the installation of foundations, turbines, export and inter-array cables, transportation of personnel and equipment, and eventual site decommissioning. Each activity is specialist and requires significant expertise from vessel crew and on-shore personnel. European shipping companies have played a central role in realising many global offshore wind projects to-date. Of the 5,500 offshore turbines installed globally by mid-2019, a significant share have been installed by European shipping companies." Source ECSA

Format inventarisatie RRP maatregelen: streef naar 3 à 4 A4 per maatregel

Start bouw tweede zeegaande hulpvaartuig: 01-03-2024
FAT energie-installatie tweede zeegaande hulpvaartuig: 01-03-2024
Start bouw eerste havenduikvaartuig: 01-3-2024
FAT energie-installatie eerste havenduikvaartuig: 01-06-2023
Opleveren eerste havenduikvaartuig: 1-9-2024
FAT energie-installatie tweede en derde haven duikvaartuig: 01-09-2024
Opleveren tweede havenduikvaartuig: 1-3-2025
Opleveren tweede zeegaande hulpvaartuig: 1-9-2025
Opleveren derde havenduikvaartuig: 1-9-2025
FAT energie installatie vierde en evt. vijfde havenduikvaartuig: 1-9-2025

F. Budgettaire effecten en onderbouwing						
<i>Verplichtingen – splits de verplichtingen uit per activiteit en geeft ook het totaal bedrag.</i>						
(x € 1 miljoen; + = saldoerslechterend; - = saldoverbeterend)						
	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Zee HVT	5.1.2.b					
Haven DVT						
Totaal						

<i>Kas– splits de kasuitgaven uit per activiteit en geeft ook het totaal bedrag.</i>						
(x € 1 miljoen; + = saldoerslechterend; - = saldoverbeterend)						
	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Zee HVT	5.1.2.b					
Haven DVT						
Totaal						

Financiële Onderbouwing						
Graag relevante informatie opnemen waarmee beoordeeld kan worden of desbetreffende voorstel doelmatig is. Hierbij kan o.a. bijvoorbeeld ingegaan worden op de volgende elementen:						
Hoe ziet de <u>specifieke besteding</u> van de middelen eruit?						
Raming van de meerkosten voor emissieloze systemen zijn op basis van studies van MARIN ⁷ en van Green Maritime Methanol ⁸ . Een investeringsreeks voor het gehele project, inclusief de meerkosten voor emissieloze systemen, wordt opgesteld aan het einde van de huidige onderzoeksfase medio 2021, op basis van Requests For Information en kostenmodellen van DMO en studies bij MARIN.						

⁷ MARIN (April 2019), DMO Emissieloze Klein Boven Water – Successor HOV, report 31512-1-SHIPS.

MARIN (April 2020), DMO Emission free technology on Auxiliary Vessels, phase 2 – Diving Support Vessels, report 31512-2-SHIPS.

⁸ DAMEN (December 2020), Green Maritime Methanol, WP5, newbuild price analysis. GMM consortium partners (februari 2021), Green Maritiem Methanol, WP 5 – System design for short sea shipping, GMM 060.38323.

70. Gebouwgebonden verduurzaming en sloop
A. <u>Effect van de maatregel op de geïdentificeerde beleidsprioriteiten én landspecifieke aanbevelingen van de EU</u> <i>Beleidsdoel en beleidsprioriteit RRF:</i> Omdat gebouwen van Defensie vaak een (zeer) laag energielabel hebben, kan middels kleine aanpassingen (verwarming, klimaatinstallatie, verlichting, isolatie) relatief grote CO2 reductie worden bereikt. Door sloop van energie-onzuinige en kosten inefficiënte gebouwen ontstaat er enerzijds ruimte om te investeren in een duurzame portefeuille en komt er anderzijds ruimte beschikbaar die doelmatiger ingezet kan worden. In totaal wordt met deze maatregelen 60.000 m2 sloop en verduurzaming van 500 gebouwen op strategische locaties voorzien. <i>Beleidsdoel en beleidsprioriteit RRF:</i> 1. Groeipotentieel/sociaal of economische weerbaarheid De maatregel versterkt de economie en maatschappij op de korte termijn met directe investeringen en op de lange termijn door een lager energieverbruik. 2. Klimaat/groene transitie De maatregel levert een 100% bijdrage aan de groene transitie. De maatregel draagt het meest bij aan klimaat/groene transitie. Door te investeren in gebouwgebonden verduurzaming (en sloop) is verduurzaming van maatschappelijk vastgoed, terugdringen van CO2 uitstoot en verlaging van het energieverbruik mogelijk. <i>Aansluiting CSR:</i> De maatregel sluit aan bij landspecifieke aanbeveling voor Nederland nr.3: De maatregelen zijn gericht op verduurzaming. Dit versterkt bedrijven die zich op de transitie naar groen vastgoed richten. <i>Hervorming: Is de investering te koppelen aan een hervorming? Zo ja, welke?</i> N.v.t.
B. <i>Beleidstheorie</i> Deze maatregel betreft gebouwgebonden aanpassingen op locaties (door heel Nederland) waar (nog) geen grootschalige revitalisering plaats kan vinden en waar geen afstootplannen zijn. Hiermee wordt invulling gegeven aan de voorbeeldrol van de Rijksoverheid, zoals is afgesproken in het klimaatakkoord. Omdat het veelal objecten betreft buiten de randstad versterkt dit de regionale economie. De maatregel bestaat uit a) aanpassingen aan en b) de sloop van gebouwen. a) Door te investeren in diverse maatregelen op gebouwniveau: vervangen cv-ketels en klimaatinstallaties, aansluiting warmtenet en kleine aanpassingen aan de gebouwen (zoals dubbele beglazing, ledverlichting etc.), zijn hier (middels relatief kleine ingrepen grote) stappen in verduurzaming en CO2 reductie (8,6 mln. kg per jaar) te maken. Dit omdat de gebouwen van Defensie vaak een (zeer) laag energielabel hebben in verhouding met ander Rijks- of maatschappelijk vastgoed. Grofweg de helft van de gebouwen van Defensie heeft label G en ongeveer tachtig procent van de portefeuille heeft label D of slechter. b) Door sloop van energie-onzuinige en kosten inefficiënte gebouwen ontstaat er enerzijds ruimte om te investeren in een duurzame portefeuille en komt er anderzijds ruimte beschikbaar die doelmatiger ingezet kan worden. Bovendien wordt de vastgoedfootprint kleiner, is er meer ruimte voor groen en kunnen materialen mogelijk circulair worden hergebruikt. Dit alles sluit daarom aan

Defensie

bij de Routekaart verduurzaming Defensie vastgoed en de verduurzamingsdoelstellingen van het Rijk en de EU.
<i>Doelmatigheid</i> De portefeuille van Defensie is op dit moment niet klaar voor de eisen die gesteld worden aan duurzaamheid in de zin van energiegebruik. Er is momenteel veel energie nodig om de bedrijfsprocessen van Defensie te kunnen accommoderen en eveneens om de gebouwen van Defensie te verwarmen, te koelen en te verlichten. Een eerste inschatting van de energie labels laat zien dat grofweg de helft van de gebouwen van Defensie label G heeft en ongeveer tachtig procent van de portefeuille label D of slechter. Dit fiche richt zich op de eerste verduurzamingsstappen van geselecteerde gebouwen op locaties (door heel Nederland) waar (nog) geen grootschalige revitalisering plaats kan vinden en waar geen afstootplannen zijn. Dit sluit tevens aan op de lange termijn doelen in 2050, zoals in de Routekaart verduurzaming vastgoed Defensie is beschreven. De Routekaart is nog niet gefinancierd en nog niet vastgesteld. De maatregel is doelmatig want er vindt aantoonbaar reductie van CO2 uitstoot (8,6 mln. kg per jaar) plaats en bovendien levert het direct een besparing op in energiekosten.
<i>Doelgroep</i> De doelgroep is maatschappelijk vastgoed zoals wordt gebruikt door Defensie. Waar mogelijk gebeurt dit in samenwerking met lokale en regionale partijen op de diverse locaties waar Defensie aanwezig is. Voor het realiseren van de maatregel wordt een beroep gedaan op (aannemings)bedrijven, adviesbureaus en kennisinstellingen. Belangrijke doelgroep zijn ook de gebruikers van de gebouwen: de 65.000 Defensiemedewerkers in de vorm van een sterk verbeterde werk- en leefomgeving en een groenere leefomgeving voor omwonenden.
<i>Looptijd</i> De looptijd van het programma is 2021-2025.
<i>Financiering en bestaand/nieuw</i> Voor gebouwgebonden verduurzaming is € 5.12,5 en voor sloop € 5.12,5 nodig en nog niet opgenomen op de defensiebegroting. Dit betreft nieuwe investeringen die aansluiten op reeds ingezet verduurzamingsbeleid.
<i>Wat voor type instrument betreft het?</i> Het betreft directe aanbestedingen voor werken.
C. Overige criteria <i>Timing: per wanneer is de maatregel uitvoerbaar en op welke termijn wordt een effect van de maatregel verwacht?</i> De maatregel wordt uitgevoerd tussen 2021 en 2025. Omdat het diverse deelmaatregelen betreft die vaak in het verlengde liggen van lopende projecten is dit op korte termijn te realiseren. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van bestaande (raam)contracten. Elke deelmaatregel (bv. vervangen oude cv-ketels/klimaatinstallaties) heeft direct effect (bv. minder energieverbruik).
<i>Uitvoerbaarheid en uitvoering:</i> De maatregel is goed en snel uitvoerbaar en sluit aan op soortgelijke werkzaamheden die reeds uitgevoerd worden. Het sluit aan op bestaand beleid en kan middels additionele investeringen en opdrachten binnen bestaande raamcontracten uitgevoerd worden.

Defensie

De maatregelen kennen veelal geen vergunningsplicht. Er is voldoende kennis en capaciteit om de werkzaamheden op korte termijn uit te voeren, en een groot deel in de eerste twee jaar (na toekenning van financiële middelen) te realiseren.

Additioneel aan EU:

Ja, additioneel (ten aanzien van lopende Europese fondsen)

D. Verwachte maatschappelijke impact

Impact

Met de sloop van 60.000 m2 vastgoed besparen we 3,6 mln. kg CO2 per jaar.

Met de vervanging van 500 oude Cv-ketels/klimaatinstallaties besparen we 5 mln. kg CO2 per jaar (10.000 kg per Cv-ketel/klimaatinstallatie).

Cohesie

Met de maatregelen wordt geïnvesteerd door heel Nederland, waaronder in de regio's buiten de randstad. Met de maatregel gaan we ook beter zorgen voor onze omgeving (minder uitstoot).

Synergie - Is er synergie (kansen) met andere activiteiten en projecten (bijv. andere beleidsmaatregelen of projecten)?

Ja. Door waar mogelijk aan te sluiten bij lokale initiatieven, zoals stadsverwarming.

E. Monitoring en effectmeting

- Na besluitvorming en financiering volgt een projectplan met nulmeting.
- Per trial wordt de voortgang van de programma's gemeten en gerapporteerd.
- Per trial wordt gezien of moet worden bijgesteld.

SMART - Zijn er maatregelen die SMART zijn? (Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch, Tijdig) en hoe wordt de voortgang ervan gemeten?

Betreft diverse verduurzamingsmaatregelen. Voor sloop en vervangen Cv-ketels/klimaatinstallaties volgt een meerjarenplan. Daarnaast is er ruimte om aan te sluiten op lokale omstandigheden, zoals het aansluiten op een warmtenet.

Maatregelen

- Vergunningen aangevraagd (2022, sloop)
- Opdrachten geplaatst bij de aannemers (2022)
- Uitvoering sloop (2022-2025)
- Vervangen klimaatinstallaties/cv-ketels (2021-2024; 2021 huidige raamcontracten)
- Kleinschalig lokaal (lokale uitwerking: 2021/2022; uitvoering: 2021-2025)

Doelstellingen

- 25.000 m2 slopen voor eind 2023; 60.000 m2 slopen voor eind 2025
- 200 Cv-ketels/klimaatinstallaties ouder dan 15 jaar vervangen voor eind 2023; 500 vervangen voor eind 2024
- 500 gebouwen op strategische locaties verduurzaamd (kleinschalig lokaal) voor eind 2025

F. Budgettaire effecten en onderbouwing

Verplichtingen – splits de verplichtingen uit per activiteit en geeft ook het totaal bedrag.

(x € 1 mln.; + = saldoerslechterend; - = saldoverbeterend)

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Sloop/sanering	5.1.2.b					
Ketels/klimaatinstallaties						
Kleinschalig lokaal						
Totaal						

Kas– splits de kasuitgaven uit per activiteit en geeft ook het totaal bedrag.

(x € 1 mln.; + = saldoerslechterend; - = saldoverbeterend)

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Sloop/sanering	5.1.2.b					
Ketels/klimaatinstallaties						
Kleinschalig lokaal						
Totaal						

Financiële Onderbouwing

- Voor sloop is hier een kengetal van 5.1.2.b . Dit is een gemiddelde op basis van historische realisatie dat erg kan variëren van de lokale omstandigheden (asbest, chroom VI) en het type gebouw (kantoor, bunker e.d.). Sloop van legering kost 5.1.2.b .
- Voor ketels/klimaatinstallatie geldt een bedrag van gemiddeld €5.1.2.b per ketel/installatie. Dat is een gemiddelde op basis van historische realisatie dat per object/gebouw zal verschillen afhankelijk van de grote van het gebouw.
- Voor lokale initiatieven (aansluiting warmtenet, ledverlichting) is Defensie erg afhankelijk van lokale initiatieven. Defensie heeft ongeveer 10.000 gebouwen; voor 500 gebouwen op strategische locaties is hier een bedrag van 5.1.2.b per gebouw voor verduurzaming opgenomen.
- De plannen worden in opdracht gegeven bij het Rijksvastgoedbedrijf en worden in de reguliere rapportages aan Defensie verantwoord.
- Defensie heeft geen budget voor de verduurzaming van de vastgoedportefeuille en dat is ook niet op te vangen binnen de reguliere onderhouds- of investeringsbudgetten.

71. Objectgerichte revitalisering/verduurzaming van kazernes

A. Effect van de maatregel op de geïdentificeerde beleidsprioriteiten én landspecifieke aanbevelingen van de EU

Beleidsdoel en beleidsprioriteit RRF:

Het uitvoeren van de maatregel voorziet in het vernieuwen en verduurzamen (het revitaliseren) van circa 450 duizend vierkante meter (dat is 8%) van de vastgoedportefeuille van Defensie (portefeuille Defensie is circa de helft van de Rijksportefeuille). Het revitaliseren vindt objectgericht plaats waarbij in een keer op zo efficiënt mogelijke wijze een complete kazerne of deel van een kazerne wordt verduurzaamd. Middels het slopen van sterk verouderd vastgoed met gemiddeld energielabel G en het compact terugbouwen van 360 duizend vierkante meter nieuw en duurzaam vastgoed worden een aantal belangrijke doelstellingen tegelijk gehaald. De portefeuille wordt met 20% verkleind, het oude en slechte vastgoed wordt vervangen door nieuw vastgoed dat voldoet aan wet- en regelgeving, structureel betaalbaar is, het vastgoed wordt (bijna) energieneutraal en er ontstaat ontwikkelruimte in de portefeuille die kan worden ingezet om andere doelstellingen te halen, zoals het opnemen van maatregelen tegen de vier aspecten van klimaatverandering (overstroming, hittestress, droogte en wateroverlast) of inzet van strategische ontwikkelruimte om veranderingen in de organisatie op te vangen. Onderdeel van dit verduurzamingsprogramma vormt ook de thematische revitalisering van faciliteiten. Bijvoorbeeld faciliteiten die nationale operaties en veiligheidsregio's versterken, zoals de hoofdkwartieren van de Brigades van de Koninklijke Landmacht.

Op basis van de resultaten van het IBO rapport Vastgoed Defensie wordt momenteel gewerkt aan een interne verkenning van handelingsopties om de portefeuille verder te concentreren, vernieuwen en verduurzamen. Middels het concentreren, vernieuwen (door revitalisering of nieuwbouw van kazernes), en verduurzamen ontstaat op deze wijze nog meer ruimte om bij te dragen aan maatschappelijke doelen, zoals woningbouw, natuur, gemeentelijke klimaatplannen of regionale energiestrategieën.

De maatregel draag bij aan de volgende beleidsprioriteiten van het RRF.

1. Groeipotentieel/sociaal of economische weerbaarheid

De maatregel versterkt de economie en maatschappij op de korte termijn met directe investeringen; op diverse locaties vindt grootschalige sloop-nieuwbouw plaats om de verouderde voorraad te transformeren naar modern, compact, duurzaam en toekomstbestendig. Dit draagt op de lange termijn bij aan een lager energieverbruik en lagere CO₂ uitstoot (38.000 ton CO₂ besparing). Om de opgave te realiseren werkt Defensie samen met de markt in het onderzoek naar moderne bouwtechnieken en -materialen die voor de gehele opgave gebruikt kunnen worden.

2. Klimaat/groene transitie (100% bijdrage)

De maatregel levert een bijdrage aan de groene transitie. De maatregel is een onmisbare stap bij het realiseren van de lange termijn duurzaamheidsdoelstellingen: 95% CO₂ reductie en het terugdringen van energieverbruik.

3. Digitale transitie (100% bijdrage aan connectiviteit)

De maatregel levert een bijdrage aan de digitale transitie. Een modern informatieconcept dat informatie gestuurd optreden mogelijk maakt, vereist een passende (ondergrondse) glasvezel infrastructuur en Wifi-netwerken. Deze ondergrondse infrastructuur is daarnaast ook noodzakelijk om de opwekking, opslag en distributie van hernieuwbare energie te kunnen faciliteren.

De maatregel draagt het meest bij aan klimaat/groene transitie.

Door te investeren in het vervangen van verouderde kleinschalige gebouwen voor energiezuinige en compacte varianten in combinatie met het opwekken van duurzame energie draagt de maatregel bij aan het op een efficiënte en effectieve wijze verduurzamen van de Rijksportefeuille en terugdringen van de CO₂ uitstoot (conform Routekaart verduurzaming Defensievastgoed).

Aansluiting CSR:

De maatregel sluit aan bij land specifieke aanbeveling voor Nederland nr.3:

De maatregelen zijn een directe investering in de (regionale) Nederlandse economie en zijn gericht op verduurzaming. Dit bevordert het economisch herstel en versterkt bedrijven die zich op de transitie naar

groen vastgoed richten. Doordat het kleinschalig en regionaal is maken daarbij juist kleine en vernieuwende bedrijven een grotere kans.

Daarnaast kan door de concentratie van de portefeuille ook synergetisch effect worden bereikt als de vrijkomende ruimte wordt ingezet om bij te dragen aan klimaat/groene transitie of woningmarktontwikkeling.

Hervorming: Is de investering te koppelen aan een hervorming? Zo ja, welke?
N.v.t.

B. Korte omschrijving van de beleidsoptie
Beleidstheorie

Het revitaliseren (inclusief verduurzaming) van Defensievastgoed is een strategisch besluit van de Minister van Defensie, waarover de Kamer met briefnummer 33763 nr. 151 op 4 juli 2019 is geïnformeerd. Dit programma is onderverdeeld in shifts, waarvan de locaties die vallen onder shift 1¹ op dit moment worden uitgewerkt. Deze maatregel betreft het revitaliseren (vernieuwen en verduurzamen) van circa 450 duizend vierkante meter in de periode 2021-2025. Dit draagt bij aan 8% CO₂ reductie wat neerkomt op 38.000 ton. De uitvoering van de maatregel is in eerste instantie voorzien voor de locaties die deel uitmaken van shift 1 alsmede de locaties waar thematisch wordt gerevitaliseerd.

Met het revitaliseringsprogramma zal het grootste deel van de vastgoedportefeuille van Defensie weer toekomstvast, duurzaam en compliant worden. Door de huidige staat van het vastgoed is sloop en compacte nieuwbouw voor een (groot) deel van de portefeuille de meest efficiënte en effectieve oplossing. Het totale revitaliseringsprogramma beslaat circa vier miljoen vierkante meter bruto vloeroppervlakte en kent een sterke reductieopgave van in ieder geval twintig procent (800 duizend vierkante meter). Vele kleine energetisch inefficiënte gebouwen worden vervangen door een beperkter aantal grote en energetisch efficiënte gebouwen. Gebouwen die op basis van de technische en functionele kwaliteit behouden kunnen blijven, worden verduurzaamd naar label A. Belangrijke doelstellingen van het revitaliseringsprogramma als geheel vormen de hernieuwbare opwekking, de opslag en de distributie van energie, de (vastgoedgebonden) reductie van CO₂ uitstoot met circa 32% (144.300 ton) en ondergrondse infra digitalisering, die ook noodzakelijk is om de energietransitie mogelijk te maken.

Bij de interne verkenning van Defensie om de huidige disbalans in de vastgoedportefeuille op te heffen, worden als uitgangspunten concentreren, verduurzamen en vernieuwen gehanteerd. De principes van de revitalisering blijven hiermee onverminderd van kracht en gezien de hoge urgentie is het noodzakelijk om de transitie zo snel mogelijk in gang te zetten. In vergelijking met eerdere plannen leidt de combinatie van revitaliseren, vernieuwen en concentreren van de verouderde voorraad tot een kleinere footprint, meer ruimte voor groen en meer ruimte om invulling te geven aan andere maatschappelijke doelen, zoals woningbouw, natuur of energietransitie. Tevens is het noodzakelijk om te kunnen voldoen aan de doelen van het Klimaatakkoord en de Routekaart verduurzaming Defensievastgoed als onderdeel van de sectorale routekaarten.

Doelmatigheid

Voor de verduurzaming van Defensie is recent een maatschappelijke kosten-baten analyse (MKBA) opgesteld van mogelijke beleidsmaatregelen. Het revitaliseren van de vastgoedportefeuille vormt een belangrijk onderdeel van deze MKBA. De MKBA kent op deze beleidsmaatregel een positief saldo wat inhoudt dat de maatschappelijke baten groter zijn dan de maatschappelijke kosten. De maatregel levert per geïnvesteerde euro meer op, in de verhouding 1:1,8.

Gelet op de aard van de werkzaamheden en het ontbreken van subsidies is de revitalisering (financieel) onrendabel. De maatregel is wel doelmatig want er vindt aantoonbaar reductie van CO₂ uitstoot plaats, evenals een besparing op energiekosten.

¹ Dit zijn de Bernhardkazerne te Amersfoort, de Johannes Post Kazerne in Havelte, Cluster Schaarsbergen, De Nieuwe Haven in Den Helder, Vliegbasis Woensdrecht en Legerplaats Soesterberg.

Doelgroep - Wat is de doelgroep van de maatregel (bedrijven, kennisinstellingen, consumenten, ouderen)?

Voor het realiseren van de maatregel wordt een beroep gedaan op bouwend Nederland zoals (aannemings)bedrijven, toeleveranciers, adviesbureaus en kennisinstellingen. Zowel de traditionele bouw- en renovatiebedrijven als bedrijven die zich toelagen op industriële bouwmethoden. Door de landelijke spreiding van de ingrepen is het risico op verdringing bij (bouw) bedrijven verwaarloosbaar.

Voor het vormgeven van de energietransitie zijn, in samenwerking met de Bouwcampus, marktverkenningen uitgevoerd naar mogelijke samenwerkingsvormen op dit gebied, waarbij tevens diverse technische mogelijkheden zijn verkend voor de opwekking, opslag en distributie van verschillende hernieuwbare energiesystemen.

Daarnaast levert de maatregel toegevoegde waarde op voor de medewerkers van Defensie in de vorm van een sterk verbeterde werk- en leefomgeving en een groenere leefomgeving voor omwonenden.

Naast Defensie en de (brede) bouwsector kunnen door toevoeging van 'concentratie' aan de objectgerichte revitalisering middels de vrijkomende ruimte mogelijk ook bredere doelgroepen gericht op woningbouw, natuur of energie worden bediend.

Looptijd - Wat is de looptijd van de maatregel?

Het totale programma van het revitaliseren van de portefeuille duurt langer dan dat de RRF door de Europese Commissie wordt gefinancierd. De ingediende maatregel omvat de periode van 2021-2025 en revitaliseert een deel (8%) van de huidige portefeuille. In deze periode worden verschillende mijlpalen en doelstellingen behaald op het gebied van de reductie van de footprint, verlaging van de kosten voor exploitatie, energieverbruik en CO₂-reductie.

Financiering en bestaand/nieuw - Welk bedrag is gemoeid met de maatregel? Is de maatregel al gedekt? Is het voorstel een *uitbreiding* van bestaand overheidsbeleid of is het een *volledig nieuw* beleidsinitiatief?

De maatregel is een bestaand initiatief uit 2019, waarvoor per deel gefaseerd de benodigde financiële dekking binnen de begroting van Defensie wordt gevonden. Voor de Bernhardkazerne is dit nu het geval. Voor de revitalisering en verduurzaming van de gehele portefeuille is circa M€4.500 nodig op basis van het Strategisch Vastgoed Plan wat door een externe partij is gevalideerd². Voor de periode 2021-2025 is een programma van M€1.200 geselecteerd, waarmee een kwart van de totale CO₂ reductie kan worden gerealiseerd.

Wat voor type instrument betreft het?

Investering. Het Rijksvastgoedbedrijf is de aanbestedende dienst voor Defensievastgoed. In overleg met het Rijksvastgoedbedrijf wordt de aanbestedingsstrategie bepaald, overleg gevoerd over verschillende aanbestedingsvormen en wordt onderzocht of en in welke mate het onderhoud direct wordt aanbesteed.

C. Overige criteria

Timing: per wanneer is de maatregel uitvoerbaar en op welke termijn wordt een effect van de maatregel verwacht?

De maatregel wordt op dit moment voorbereid en geconcretiseerd. Vanaf 2022 kan het eerste vastgoed daadwerkelijk worden gerevitaliseerd en verduurzaamd. De maatregel heeft dan een direct effect voor opwekking van duurzame energie, reductie van CO₂ uitstoot, ondergrondse infra en digitalisering. De locaties die deel uitmaken van shift 1 zijn geselecteerd op basis van operationele urgentie, alsmede een lage score ten aanzien van technische kwaliteit en duurzaamheid. Juist bij de eerste resultaten kan daarom een relatief groter effect worden verwacht.

² De firma Brink heeft voor Defensie het Strategisch Vastgoed Plan en de berekeningen van de objectgerichte revitalisering gevalideerd.

Defensie

Uitvoerbaarheid en uitvoering:

Defensie is op dit moment, naast een programma brede voorbereiding van onder andere standaardisatie en bouwmethoden (Industrieel, Flexibel en Remontabel & Circulair), bezig met de voorbereiding van de daadwerkelijke opgave. Hiertoe zijn bijvoorbeeld inventarisaties gedaan met betrekking tot energievraagstukken en aanwezigheid van herbruikbare bouwmaterialen.

De programma brede voorbereiding is medio 2021 gereed. Begin 2022 kunnen de eerste voorbereidende werkzaamheden worden aanbesteed die in de loop van 2022 worden uitgevoerd. Ook wat betreft de nodige vergunningen is dit haalbaar. Deze voorbereidende werkzaamheden bestaan uit terreinwerkzaamheden, het aanpassen van ondergrondse infrastructuur en het voorzien in interim huisvesting.

Bij de revitalisering zijn verschillende Defensieonderdelen betrokken die samen met het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) werken, conform de reguliere afspraken tussen Defensie en het RVB, aan de maatregel. De voortgang wordt periodiek voorgelegd aan de Stuurgroep die bestaat uit vertegenwoordigers van beide organisaties en in staat is om het programma bij te sturen wanneer dat nodig is.

Conform de risico-inventarisatie zijn de risico's tijdens de uitvoering van de maatregel een capaciteitsgebrek bij zowel RVB als de markt, waardoor onderrealisatie zou kunnen optreden. Door het opzetten van een goede sturing (inclusief risico- en omgevingsmanagement) en landelijk spreiding van de maatregel wordt dit risico in voldoende mate beheerst.

Additioneel aan EU:

Additioneel. Er zijn geen lopende EU-fondsen voor het revitaliseren en verduurzamen beschikbaar.

D. Verwachte maatschappelijke impact

Impact

De maatregel draagt bij aan het realiseren van de klimaatdoelstellingen die in de routekaart voor de verduurzaming van Defensievastgoed zijn gekwantificeerd. Daarnaast blijkt uit de MKBA van deze beleidsmaatregel een hoog MKBA saldo en een positieve baten-kosten verhouding, door hoge uitstootwinst en sterke verlaging van de exploitatiekosten. Daarnaast heeft de maatregel als bijkomend effect dat ziekteverzuim daalt en arbeidsproductiviteit stijgt. Maatregelen die gericht zijn op hernieuwbare opwekking van energie dragen bij aan de energie-onafhankelijkheid van Defensie, wat bijdraagt aan de verbetering van de nationale veiligheid.

Verwacht mag worden dat de maatschappelijke impact aanvullend wordt vergroot door het toevoegen van 'concentratie' aan het objectgericht revitaliseren, waardoor Defensie kan inspelen op ruimtelijke vraagstukken, zoals stikstofruimte, ruimte voor woningbouw en ruimte voor energieopwekking.

Cohesie - Leidt de maatregel tot een verbetering van sociale en regionale cohesie?

Defensie wil en moet transparant zijn richting en actief betrokken zijn bij de samenleving. De aanwezigheid van Defensie beïnvloedt de directe omgeving; de lokale en regionale samenleving, de economie en werkgelegenheid en de ruimtelijke ordening. Bij grootschalige crises kan een kazerne in de buurt van nut zijn voor de ondersteuning van ordediensten en hulpverlening.

De hernieuwbare opwekking, de opslag en de distributie van energie heeft effect op de omgeving van de Defensielocaties, waarbij nadrukkelijk de samenwerking wordt gezocht met andere (markt)partijen. Onderdeel van de verduurzaming is naast de doelstellingen om CO₂ te reduceren, om ook de biodiversiteit te versterken en maatregelen te nemen in het kader van klimaatadaptatie. Op die manier ontstaan schonere kazerneterreinen waarbij de uitstoot is gereduceerd en beter kan worden ingespeeld op de behoefte van de omgeving waarin de kazerne zich bevindt.

Anderzijds leidt het inzetten van vrijkomende ruimte voor bijvoorbeeld woningbouw of natuur tot verdere sociale en regionale cohesie.

Synergie - Is er synergie (kansen) met andere overheden en sectoren (bijv. grensoverschrijdende projecten)?

Op meerdere defensielocaties zijn civiele bedrijven betrokken. Daarnaast zijn voor veel activiteiten vergunningen nodig, deze moeten tijdig worden aangevraagd en periodiek geactualiseerd. Deze zaken vragen om een nauwe samenwerking met onder andere regionale overheden, bedrijven die betrokken zijn bij civiel-militaire samenwerking en omwonenden van defensielocaties. Vanwege de ligging van locaties in shift 1 van het revitaliseringsprogramma zijn deze allen een (zeer) belangrijke factor/motor voor economische ontwikkeling in (krimp)regio's zoals Den Helder, Woensdrecht en Havelte.

De plannen worden in nauwe samenwerking met lokale partners vanuit gemeente en provincie opgesteld, zodat de ontwikkeling aansluit bij lokale/regionale gebiedsontwikkelingsplannen en regionale energiestrategieën. Voor de rijksbrede inzet op het gebied van ruimtelijke ordening zal nauwe samenwerking worden gezocht met oa BZK, EZK en LNV.

E. Monitoring en effectmeting

SMART - Zijn er kwalitatieve mijlpalen of (kwantitatieve doelen (SMART) te koppelen aan deze investering? Zo ja, formuleer deze. Zo nee, geef aan waarom.

Er zijn diverse mijlpalen of doelstellingen waarover gerapporteerd kan worden.

De aanbesteding en gunning van de verschillende werkzaamheden op de locaties, de gerevitaliseerde hoeveelheid vastgoed en de gerealiseerde reductie in vierkante meter vloeroppervlakte. Verlaging van de kosten voor exploitatie, energieverbruik en CO₂-reductie.

Mijlpalen

- Expertise en advies van onder andere marktpartijen. Voor de voorbereiding en vergunningen van de opgave op de eerste kazernes is reeds in 2021 expertise nodig.
- Fixeren behoeftestellingen en locaties (2022-2023).
- Sloop van de eerste 100.000 vierkante meter (2022).
- Gunning van de nieuwbouw-, verbouw-, renovatie- en verduurzamingswerkzaamheden aan een aannemer. Voor de daadwerkelijke realisatie worden de werkzaamheden vanaf 2022 gegund aan een diversiteit aan aannemers.
- Oplevering van werkzaamheden die hebben geleid tot een reductiepercentage voor 2024.
- Oplevering van de eerste 100 duizend vierkante meter gerevitaliseerd (vernieuwen en verduurzamen) Defensievastgoed in 2024.

Doelstellingen

Doelstelling is revitaliseren (vernieuwen en verduurzamen) van 450 duizend vierkante meter (8%) van de vastgoedportefeuille van Defensie eind 2025, waarbij tevens een verkleining van de portefeuille van in ieder geval twintig procent (staat voor deze maatregel gelijk aan ca. 90.000 m²) wordt gerealiseerd. De portefeuille wordt met het revitaliseren toekomstvast, duurzaam, compliant en structureel betaalbaar.

Defensie

F. Budgettaire effecten en onderbouwing

Verplichtingen – splits de verplichtingen uit per activiteit en geeft ook het totaal bedrag.
(x € 1 mln.; + = saldoerslechterend; - = saldoverbeterend)

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Expertise/voorbereiding	5.1.2.b					
Sloop						
Nieuwbouw						
Totaal						

Kas– splits de kasuitgaven uit per activiteit en geeft ook het totaal bedrag.

(x € 1 mln.; + = saldoerslechterend; - = saldoverbeterend)

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Expertise/voorbereiding						
Sloop						
Nieuwbouw						
Totaal						

Financiële Onderbouwing

Deze gegevens zijn commercieel vertrouwelijk en kunnen daarom niet zomaar worden opgenomen in dit fiche. De gegevens zijn indien nodig wel beschikbaar en op te vragen bij Defensie. De bedragen zijn gebaseerd op actuele ramingen van revitaliseren (vernieuwen en verduurzamen) per vierkante meter Defensievastgoed.

Voor de revitalisering en verduurzaming van de gehele portefeuille is circa M€4.500 nodig op basis van het Strategisch Vastgoed Plan; voor de periode 2021-2025 is een programma van M€1.200 geselecteerd, waarmee 450 duizend vierkante meter wordt gerevitaliseerd. Verduurzaming vindt gebouwgebonden plaats op strategische locaties, waarbij de eerste focus ligt op locaties uit shift 1.

Binnen de kaders van dit fiche wordt voorzien om grotere of kleinere delen van de locaties uit shift 1 objectgericht te kunnen revitaliseren. De volledige maatregel wordt gerealiseerd binnen de kaders van het SVP, waarbij processen gedurende het hele traject worden gemonitord, zodat de gebouwen en locaties met de hoogste prioriteit daadwerkelijk als eerste worden gerevitaliseerd (zie ook 'Monitoring en effectmeting') tot een totaal van 450 duizend vierkante meter in 2025.

Op hoofdlijnen met kostenkengetallen geeft dit de volgende PxQ:

- Voor sloop geldt een kengetal van 5.1.2.b m2 gebruikt voor 450.000 m2. Dit is een gemiddelde op basis van historische realisatie dat erg kan variëren van de lokale omstandigheden (asbest, chroom VI) en het type gebouw (kantoor, bunker e.d.). Sloop van legering kost € ; sloop van bunkers kost € gemiddeld € incl. 20% uitvoeringskosten geeft afgerond € per m2. Totaal is € .
- Voor nieuwbouw geldt een bedrag van gemiddeld € per m2 voor 360.000 m2. Dit is een gemiddelde op basis van recente aanbestedingen dat varieert per gebouwtype. Nieuwbouw van manschappenlegering kost € per m2; een kantoorgebouw € per m2; een bunker kost € per m2. Totaal is € ., incl. voorbereiding.
- Het inzicht in de PxQ wordt in stappen nauwkeuriger met de milestones behoeftestelling en gunning.